

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XIII. — ČÍSLO 5—6.

Osobné mená miestnymi názvami*

JÁN STANISLAV

Pri posudzovaní starého osídlenia dunajskej kotliny maďarská lingvistika sústavne vynecháva z opisu všetky tie názvy slovanského pôvodu, ktoré sú prostým osobným menom bez sufixu, t. j. bez *-jb*, *-ovb*, *-inb*, *-icb* ap. Maďarskí lingvisti hovoria, že osobné meno vo funkcii miestneho názvu je maďarský spôsob pomenúvania osád, z čoho vychodí, že miestne názvy, ktoré sú pôvodne osobnými menami a nemajú sufixov, patria Maďarom, aj keď sú slovanského pôvodu. Má to byť nomádsky spôsob pomenúvania osídlení, pochodiaci z tých čias, keď ešte nebolo stálych sídlisk; vtedy sa nehládala osada, ale len osoba.¹

Je isteže správne to, na čo poukazuje Moór², t. j. že tam, kde sa stretajú dva národy, preberajú sa miestne názvy nielen podľa znenia („nach Lautung“), ale aj obdobne, t. j. preložia sa alebo sa prispôbia vlastnému systému miestnych mien. Poukazuje aj na česko-nemecké pomery. Upozorňuje správne, že sufix *-jb* za určitých okolností aj v slovančine zmizol bez stopy (odkazujem tu na veľmi poučný prípad pri názve *Noszlop*);³ také názvy by aj v slovančine mohli poukazovať na osobné

* Ukážka z diela *Slovenský juh v stredoveku*.

¹ O tom Elemér Moór, *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen* (v ďalšom WM), Szeged 1936, str. 216, a *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* (v ďalšom ZONF) VI, str. 9.

² WM 217.

³ Základom pri tomto miestnom názve je osobné meno **Neostup*; to ukázal Melich v diele *Honfoglaláskori Magyarországi* (Budapest 1925—1929), str. 397—400. Pôvod názvu z uvedeného mena mu potvrdzuje

meno v nom. sg. Upozorňuje aj na to, že v maď. koncové *-i* odpadalo, a to je dôležité pri názvoch z osobných mien, ktoré sa tvoria tak, že sa položia do nom. plurálu.

Tieto bezkoncovkové miestne názvy pokladajú teda maďarskí lingvisti za také, kde ide o maďarské pomenovanie. V niektorých prípadoch by napokon aj bolo možné, že Maďari prevzali slovanské osobné meno a ním pomenovali osadu. Ale na všetky prípady to aplikovať zrejme nemožno, lebo takýchto prípadov je toľké množstvo, že je to prosto už a priori nepravdepodobné. Moór⁴ uznáva, že sa taký prípad mohol stať, ale dodáva k tomu, že vo väčšine prípadov maďarské miestne názvy, ktoré by mohli platiť za formu nominativu slovanského osobného mena, boli zaiste substrahované z plnej slovanskej formy mena. Moór uvážil, že v maďarčine je veľa slovanských slov a že aj mnoho riek má slovanské mená. V pomere k nim je počet miestnych názvov, ktoré vykazujú v slovan. koncovku, veľmi úzky. Preto Moór predpokladá, že sa forma slovanského názvu pri preberaní do maďarčiny zmenila. Poukazuje pritom ako na výrečný príklad na sloven. *Zelenice*, maď. *Zéla*. To pozoruje aj pri štúdiu názvov v západnom Maďarsku. Zbadal, že v najstarších časoch nemecké miestne názvy z osobných mien prevzaté boli do maďarčiny po eliminovaní všetkých koncoviek, ba aj druhej časti kompozita ako osobné meno v nominatíve. Moór k tomu poznamenáva, že predsa len azda nemožno predpokladať, že by tieto osady boli pomenované podľa Maďarov nemeckými osobnými menami.

Moór to aplikuje aj na slovanské názvy, a to aj vtedy, keď slovanská forma miestneho názvu z listín nie je doložená, čo je časté aj pri nemeckých názvoch.⁵

historický doklad *Nuztupe*, ktorý prepisuje ako *Nusztupé*. Koncové *-é* má v maďarčine tú istú funkciu ako slovanský sufix *-ja* a *-ova*. Šlo by teda v slovančine o **Neostupja* > sloven. *Neostup'*. Chybuje tu *l-* epentetické, čo značí, že názov je západoslovanský.

Že osobné meno **Neostup* je slovanského pôvodu, ukazujú paralely v češtine: *Neostup*, *Nostup*, *Nóstup*, *Nustup* (Friedrich, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* I, 510, II, 501), i v poľštine: *Nieustęp* (1232: *Nystamp*, 1272: *Neustup* atď.; Taszycki, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków 1926, str. 36, 86).

⁴ WM 218.

⁵ WM 218.

V ZONF VI, 9 poukazuje Moór ako v takom pôvodnom názve *dobrovník* k *dobra* (Ungarische Jahrbücher IX, 234) Maďari odsunuli sufixy a utvorili si formu *Dobrafalva*, t. j. „Ves Dobry“.

Moór poznamenáva, že pôvodné koncovky starých čias nemožno teda vždy s istotou určiť. Toho si musíme byť vedomí. Preto pri rekonštrukcii takýchto názvov nemožno s určitosťou rekonštruovať aj sufixy, najmä keď ich zo zápisov v listinách nemôžeme vždy presne poznať. Ak názov má dnes nejaký sufix, nemusel mať ten istý sufix v minulosti. Na to je dokladov dosť.

Uznávame s Moórom, že aj Maďar mohol mať slovanské osobné meno a že teda miestny názov môže pochodiť od neho. Moór⁶ hovorí aj to, že Maďari mohli pomenovať osadu podľa mena nejakého Slovana a že pritom Slovania tú osadu mohli volať inakšie. To je možné, nie však nevyhnutné. Len vo veľmi zriedkavých prípadoch sa dá povedať, že niektorý miestny názov, daný podľa slovanského osobného mena, pochodí od Maďarov. Aj to je vždy veľmi otázne. Šlo by to azda pri slovanských menách význačných príslušníkov maďarskej šľachty, ale ani to nie je vždy isté, lebo aj šľachtici boli Slovania. Tu teda merať absolútnu spravodlivosť je neobyčajne ťažké. Vždy napokon to slovanské meno zostáva slovanského pôvodu a je väčšia pravdepodobnosť, že pochodí od Slovana ako od Maďara. Tu je taká záplava slovanských osobných mien, že by sme len pri úplnom duchovnom poslovančení Maďarov mohli azda nejako predpokladať, že to všetko od pôvodu patrí Maďarom. Niekedy ide o zriedkavé osobné mená i v samej slovančine. Tu azda by bolo ťažko predpokladať pomenovanie osady Maďarmi.

Pravda, nie sú tu len osadné názvy podľa osobných mien. Máme tu všade aj celé množstvo názvov z apelatív. Mnohé polia, hory a vody majú slovanské mená. Musíme teda tieto názvy brať ako celok, resp. ako systém a ten je na skúmanom území svojím pôvodom nesporne slovanský. To ukazuje, že názvy podľa osobných mien prosto nemožno vylúčiť zo slovanského osídlenia, ako to robia vo svojich prácach najmä Melich⁷ a

⁶ ZONF VI, 9.

⁷ J. Melich venoval tomuto problému osobitnú pozornosť v štú-

K n i e z s a. Toto vylúčenie má pre nich tú výhodu, že sa im počet slovanských sídel zúži, ale to ešte neznamená, že je to správne a že sa nedostane klamný obraz.

Táto metóda je tým povážlivejšia, že aj u Slovanov sa tvoria miestne názvy prostým osobným menom bez sufixu, čoho si doterajší bádatelia nevšimli.

Vezmime si príklady z Bulharska: *Babjakъ*, *Balša*, *Bata*, *Blagunъ* — ale *Blagunci*; *Bogdanъ* — ale *Bogdanovo*, *Bogdansko*, *Bogdanci* a i.; *Bogomilъ* — ale *Bogomilovo*; *Božurъ* — ale *Božurovo*, *Božurci*; *Bojnikъ*, *Borilъ* — ale *Borilovo*, *Borilovec*; *Bojanъ*, *Bojana* — ale *Bojanovo*; *Bratanъ*, *Běrenъ*; ⁸ asi *Glavanъ*, — ale *Glavanovci*; *Golakъ* (porov. sloven. priez. *Holák*), *Gorazdъ*; možno *Dobrina* — ale *Dobrinovo*; *Dobrostanъ*; *Draganъ* — ale *Draganovo*, *Draganica*, *Draganovecъ*; asi *Duranъ* (porov. sloven. priez. *Dúrny*), *Závoj*, asi *Kožuchъ*, *Košъ*, *Kočanъ*, *Ljubenъ* — ale *Ljubenovo*, *Ljubenci*, *Ljubka* (i *Ljubča*), *Ljuta*⁹, *Maloradъ*, *Maca* (porov. sloven. *Macov*), *Nedanъ*, *Nedoklanъ*; *Negovanъ* — ale *Negovanovci*, *Negovanci*; *Novakъ* — ale *Novakovo*, *Novakovci*; *Pastuchъ* — ale *Pastuša*; azda *Pomenъ*, možno *Silenъ*, *Slavnikъ* (porov. čes. priez. *Slavník*), *Sladunъ*, *Tatulъ* (k *tatъ* 'zlodej'), *Trojanъ*, asi *Čala* a *Čalъ*, možno *Čajka* (porov. takéto priez. v sloven.), *Čilikъ*, možno *Čurekъ*, *Čurenъ*, *Čurka* (porov. sloven. priez. *Čúrny*); *Junakъ* — ale *Junaci*, *Junacitě*.¹⁰

Uvedieme srbeh. a slovin. príklady: *Bala*, *Bata*, *Bato* — ale *Batovo*, *Batovac*; *Blaža* — ale *Blažev Dol*, *Blaževo*; *Blažuj* — ale *Blažujevići*; *Bogdana*; *Božaj*; *Božanuša*; *Bojanka*; *Borota* — ale *Borotino*; *Borut* (porov. čes. os. meno *Bořut*);¹¹ *Bosut*; *Bosuta*; *Bratiš* — ale *Bratiševac*, potom *Bratoš*; *Braha*; *Budak*

dil *A helynevek egy csoportjáról*, Magyar Nyelv XIX, 1923, str. 105—111. To isté rozšírené: *Über eine Gruppe von ungarischen Ortsnamen*, AfslPh XXXIX, 1924, str. 217—235.

⁸ Fr. Miklosich v diele *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*. Manuelfneudruck aus Denkschriften der Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Wien 1860—1874, Heidelberg 1927, str. 46. — V ďalšom texte *MBSP*.

⁹ *MBSP* 72.

¹⁰ Tieto názvy uvádzame z diela P. I. Dělova, *Spisbki na nasele-nité města*, Sofia 1940.

¹¹ *MBSP* 35.

— ale *Budakovo*; *Budaš* — ale *Budaševo*; *Buzeta*; *Vata*; *Vatiš*, *Vatoša*; *Veleta* (porov. m. n. *Veletín*, *Veletov*), *Veleš* — ale *Veleševec* (porov. čes. *Velešov*, *Velešice* a i.);¹² *Viduša* — ale *Viduše*, *Viduševac*; *Vitan* — ale *Vitanovac*, *Vitanovci*, *Vitance*, *Vitanje*; *Vitez* — ale *Viteževo*; *Vitoš* — ale *Vitoše*, *Vitoševac*; *Vojka* — ale *Vojkovac*, *Vojkovići*, *Vojkovci*, *Vojnik*; *Vraneša* — ale *Vraneše*, *Vraneševci*, *Vraneši*; *Gojak* — ale *Gojakovac*, *Gojakoviće*, *Gojakovići*; *Vukas* (k *vlkz*) — ale *Vukasovići*; *Divoš*, *Divuša* — ale *Divoševci*; *Dobrota* — ale *Dobrotin*, *Dobrotino*, *Dobrotinci* (porov. sloven. priezv. *Dobrota*, čes. m. n. *Dobrotice*, pol. *Dobrocice*);¹³ *Dobroš*, *Dobroša* — ale *Dobroševac*, *Dobroševo*, *Dobroševiči* (porov. čes. *Dobrošov*, *Dobrošovice*); *Dobruš*, *Dobruša* — ale *Dobruševo* (porov. čes. m. n. *Dobruš*, *Dobruša*, ale aj pol. *Dobruchów*¹⁴, t. j. event. k os. m. *Dobruch* sufixom *-jb*); *Dragaš* — ale *Dragaši*, *Dragaševo Brdo* (porov. aj pol. *Dragaszów*, čes. m. n. *Drahouš*);¹⁵ *Dragoš* — ale *Dragoševac*, *Dragoševci*, *Dragoši*; *Žuber* — ale *Žuberin*, *Žubrina*, *Žubrovo* i *Žuberica* (porov. sloven. *Žemberovce* a i.); *Kalata*, *Kaleta* — ale *Kalati* (porov. čes. *Kaletice*); *Konhuj*, ale *Konhuje*, *Konhujovci*, *Konjuša*; *Kocelj* (dva razy) — ale *Koceljevo*, *Koceljevići*, *Kralj* — ale *Kraljevo*, *Kralji*, *Kralje*; *Kutleš*, *Kutleša* — ale *Kutlješevo*; *Kušelj* — ale *Kušeljevo*; *Lukač* — ale *Lukačeva*, *Lukačevac*, *Lukači*, *Lukačić*, *Lukačovci*; *Luca* — ale *Lucova*; *Ljuba* — ale *Ljubovo*, *Ljubinja*, *Ljubina*; *Ljuboš* — ale *Ljubošina*, *Ljubuša*; *Mamuša*; *Markuš* — ale *Markušev Breg*, *Markuševac*, *Markušiči*, *Markušica*; *Miogost*, z *Milgost*; *Miostrach* < **Milstrach*; *Miraš* — ale *Miraševac*; *Miruša* — ale *Miruše*, *Mirušiči*; *Muča* — oproti sloven. *Mučin*; *Nebojan* — ale *Nebojane*; *Novak* — ale *Novake*, *Novaki*, *Novaci*, *Novakovec*, *Novaković*, *Novakovići*; *Oteš* — ale *Oteševo*; *Preša* — ale *Preševo*; *Radovan* — ale *Radovanovac*, *Radovanov Majur*, *Radovanje*, *Radovanci*; *Raduha* i *Raduša* — ale

¹² MBSP0 137.

¹³ MBSP0 148.

¹⁴ Stan. Kozierowski, *Badania nazw topograficznych VI*, Poznań 1926, str. 87. — V ďalšom texte: *Koz.*, *Bad.*

¹⁵ MBSP0 148.

Raduše; Rajeta — ale *Rajetići, Rajetiće; Svojudrug; Svojat; Tvrdoš* — ale *Tvrdoši, Tvrdoševo; Unka*.¹⁶

Pri niektorých názvoch by dakto mohol namietnuť, že azda nie sú pôvodne osobnými menami a že len zdanlivo vyzerajú ako osobné mená. Tu by bola ťažká debata. V najhoršom prípade by sa pomocou sufixu *-jś* mohli vysvetľovať názvy na *-š*; mohlo by sa myslieť, že je tu pôvodne osobné meno na *-ch*. Ale je isté, že existujú sufixy na *-š*. Pri takýchto možných výhradách ostáva predsa len dosť značný počet príkladov, ktoré celkom jasne ukazujú, že u Slovanov tento druh miestnych názvov bol tiež známy.

Úmyselne sme tu neuvádzali názvy na *-mir*, lebo tu mohlo byť pôvodne *-mirjś > mīrś > mir*; je však dobre možné, že aj v takýchto prípadoch máme prosté osobné meno ako miestny názov, lenže dokázať to nemožno.

Vynechali sme aj mnoho iných názvov, ktoré sú najskôr tiež osobnými menami. Tak srbch. a slovin. *Bajša, Belut, Blagoš, Blaguša, Ljevoša, Ljubiš* — oproti *Ljubišići, Ljuben, Ljubek, Maroš, Milina, Sebrat, Veljusa, Vera, Veruša, Vladoš, Vojvoduša, Goduš, Goduša, Gojilo, Gostun, Gostuša, Goruša*.

Neštudujeme už pomery u ostatných Slovanov. Uvedieme aspoň niektoré doklady, ktoré máme poruke: čes. m. n. *Buda* (5 ráz)¹⁷, ku ktorému si spomeňme maď. *Buda*, sloven. *Budin*, ďalej *Milek*¹⁸, *Čermák* pri Sázave¹⁹, ku ktorému možno uviesť aj čes. priezvisko *Čermák*. Z poľskej oblasti máme poruke doklady *Košan*²⁰, *Buda*²¹, *Słowik*²², ale aj *Słowiki, Słowików*²³, z národných mien *Słowak*²⁴, *Niemec*.²⁵ Bolo by možno

¹⁶ Tieto názvy uvádzame podľa T. J. Arandjelovića, *Imenik-Registar I—II*, Beograd 1935.

¹⁷ Orth Jan a Sládek Frant., *Topograficko-statistický slovník Čech*, Praha 1870, str. 52.

¹⁸ Ib. 434.

¹⁹ Ib. 73.

²⁰ Koz., Bad. I, 371.

²¹ Ib. 82.

²² Ib. VII, 118.

²³ Tamže.

²⁴ Ib. 118.

²⁵ Ib. II, 69.

uviesť aj *Godzisz*, *Godusza*²⁶, *Lubosz*²⁷, *Radusz*²⁸; pri týchto by mohli platiť tie isté výhrady, ako sme spomenuli už vyššie, t. j. mohlo by ísť o osobné mená na *-ch*.

Pripomíname, že tu ide o tvary osobných mien v nom. sg. Videli sme ich dosť a pozorovali sme, že jedna obec môže mať názov od osobného mena v nom. sg., iná zas v nom. pl., a ďalšia so sufixom alebo s viacerými sufixami — od toho istého osobného mena.

Už sme spomenuli, že v starej maďarčine koncové *-i* odpadalo; preto v záznamoch niektoré názvy vyzerajú ako nominatívy sing. To sa týka nielen osobných, ale aj zamestnaneckých názvov. Tu máme veľmi zaujímavý doklad z Vesprímskej stolice. Dnešný *Gerencsér* sa v gréckej listine zpred r. 1002 zapisuje ako γερνιτσαγ, ale r. 1109 v latinskom prepise už *Grinccar*.²⁹ Vidíme teda, že vo veľmi starobyľom origináli je ešte forma na *-i*, neskôr už bez neho. Ale pritom v slovančine je možný miestny názov tohto druhu aj v nom. sg., napr. srbch. a slovín. *Grnčar*, *Tkalec* (iná obec *Tkalci*), *Drvar* (iná *Drvare*), *Lukar* (iná *Lukare*), *Štitar* (iné obce *Štitare*, *Štitari*), *Hrtar*, *k chrt*, *Sedlar* (iné *Sedlari*, *Sedlare*, *Sedlarevo*). Iné názvy na *-ar*: *Žagar*, *Žažar*, *Žegar*, *Zlatar* i *Zlatare*, *Kočar*. Z národných mien uveďme *Grk* (dva razy), ale *Grci*, *Grkovci*, *Grkovac* a potom aj *Grkina*, *Grkinje*.

Vidíme teda, že u Slovanov miestnymi názvami môžu byť v nom. sg. osobné, národné a zamestnanecké mená. *Osobné meno atď. v nom. sg. nie je teda nijakým špeciálnym a ďar s k ý m spôsobom pomenúvania osád.* Už vo svojej štúdii *Pribinovi veľmoži*³⁰ som upozornil, že je to spôsob feudálnej Európy vôbec. Spomienok na dobu asi tak Pribinovu a Koceľovu (IX. stor.) v tomto odbore a s takýmito menami je celá hľba napr. vo Francúzsku.³¹ V uvedenej svojej štúdii som o tom

²⁶ *MBSP* 142.

²⁷ Koz., Bad. I, 473.

²⁸ Ib. II, 229.

²⁹ *Ó-magyar olvasókönyv*. Sostavil Jakubovich Emil a Pais Dezső. Pécs 1929, str. 16—17.

³⁰ *Linguistica Slovaca* I—II, separát, str. 14.

³¹ Vid' o tom Auguste Longnon, *Les noms de lieu de la France*, Paris 1920, str. 510 a n.

hovoril v súvislosti s menom *Žilic* v *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* z r. 871, ktoré zostalo najpravdepodobnejšie ako meno majiteľa, zemepána, v názve kraja *Zselic* v Šomodskej stol., od Blatenského jazera na jv. Vtedy som už poznamenal, že tento spôsob označenia miesta alebo kraja práve veľmi dobre zapadá do feudálnej povahy Pribinových čias a do doby nasledujúcich storočí. U panónskych Slovanov, resp. u Slovanov vôbec, je tento spôsob zrejme v najstaršej dobe obvyklý a teda prosté osobné mená ako zemepisné názvy patria u nás do čias pred príchodom Maďarov; na to by poukazovalo meno *Žilic-Zselic*. Maďari ich len prevzali. Mnohé z týchto názvov, pokiaľ v príslušných krajoch Slováci ešte bývajú, sú rozšírené o sufíxy *-in*, *-ov*, *-ice*, *-ovice* ap. Určité typy názvov patria do určitých dôb, ba aj určité sufíxy sa dávajú v určitých časoch. Tak sufík *-ici* (neskôr v akuzatívnej forme *-ice*) bol v Malopolsku v plnosti rozkvetu v XII. a XIII. stor.³² Podľa Bujakových pozorovaní pomerne najstaršími názvami sú tie, ktoré označujú prírodné, fyziografické znaky miesta. Po vzraste tradícií, tvorenia sa spomienok a rozprávání o význačných predkoch a aj o žijúcich členoch spoločenstva, ďalej pre zhustnutie obyvateľstva, rozhraničenie území plemenných a rodových a napokon pre vznik individuálneho vlastníctva začínajú vstupovať osobné mená ako činiteľ tvorenia názvov.³³ Bujak ukazuje³⁴, že k podobnému záveru prišiel aj Wihelm Arnold v *Ansiedlungen und Wanderungen deutscher Stämme, zumeist nach hessischen Ortsnamen* (Marburg 1875). Bujak do najdávnejšej vrstvy kladie názvy: *locus*, *mansio*, pol. *siedlec* ap. Ukazuje, ako pred produktívnosťou sufíxu *-ici* ustupuje posesívny sufík *-ov*, resp. ako sa posesívne názvy vytláčajú názvami patronymickými. Tak akýsi *Kołacz* vládne na teritóriu *Colacsove* a v XIII. stor. na jeho území vznikajú osady: *Withostowizi*... *Rascizhci*, *Scalisci*, *Iaurowici*; uvádza „*Jaworowo*, quod modo appellatur *Jaworowice*“.³⁵ Bujak ďalej ukazuje, že neboli vždy spoloční

³² Franciszek Bujak, *Studia nad osadnictwem Malopolski*, Rozpr. Akad. Umiej. Wydział hist.-filol., serya II, tom XXII, Kraków 1905, str. 240.

³³ Ib. 295.

³⁴ Ib. 296.

³⁵ Ib. 240.

predkovia, ktorí dávali meno osade. Uvádza, že v mieste, kde neskôr vznikol kláštor henrykowski, bývali *rustici ducis*, medzi ktorými dvaja vynikali „*quadam potentia: Ex his duobus unus vocabatur Crepis* (asi *Krepiš* — dodávam), alter *Such*, unde locus iste olim vocabatur *Sucowiz*“. Tu teda názov osady nie je patronymický vo vlastnom toho slova smysle, lebo pochodí od žijúceho, jedného z niekoľkých obyvateľov tejto obce. Takto uvažuje Bujak.³⁶ Inak ukazuje³⁷, že obce bývaly pomenúvané podľa žijúcich osôb, význačnejších v daných dedinách, hrajúcich azda rolu náčelníkov, vládarov alebo starostov. Ich existenciu mu potvrdzujú aj dokumenty z XIII. stor., napr. v listine kardinála Idziego z r. 1105 nachodí dediny: *Uncovici villa: Unoch*, *Graza*, *Carbella*, *Zbor*... *Chrothovici villa: Croth* (sic!), *Varga*, *Zuloth*, *Mlodos*, *Visetrop*... Ukazuje tiež, ako sa posesívne koncovky vymieňajú patronymickými, a naopak: villa *Swentossonis* — teda *Świętoszów* — neskôr *Schwientoschowitz*; pri iných: *Lubnan* — neskôr *Lublinitz*, *Crunowitz* — neskôr *Knurow*.³⁸ Bujak poukazuje aj na to, že tie isté suffixy bývajú neraz aj pri názvoch, utvorených od apelatív: *Tarnów*, *Glogów*, *Rokicina*, *Zatoplice*.³⁹ Donáša aj príklad bez suffixu: dnešné *Krowiarnia* je r. 1223... de *Cravar*.⁴⁰

U nás mená na *-ici* boli známe začiatkom XII. stor., ale v listine z r. 1113 ich je predsa len veľmi málo: *Chetmich* < **Chot(ě)mici*, *Saladice* = *Siladice*, *Radsciz* = *Radšic(i)*, dnes *Račice*, *Curtoiz* < **Krtovic(i)*; azda zaniklý názov *Tavvicz*, v prepise Bela IV. *Rauicz*, podľa *Chaloupeckého*⁴¹ vraj *Ranicz*, teda *Ranici*, lež nie je to isté.

Veľmi poučný je názov mesta *Košice*, maď. *Kassa*, latin. *Cassovia*. Najstaršia by bola forma **Koša*, z čoho je maď. *Kassa*, potom sufixom *-ov* tvar **Košov*, z čoho je latin. *Cassovia*, neskôr **Košici*, potom *Košice*. Tu je kus histórie tvorenia a derivácií slovenských miestnych názvov.

³⁶ Ib. 241.

³⁷ Ib. 242.

³⁸ Ib. 248.

³⁹ Ib. 231.

⁴⁰ Ib. 291—2.

⁴¹ Václav Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923. str. 272.

Z rozdielu medzi maďarskými formami slovanských názvov bez sufixov a slovanskými tvarmi tých istých názvov so sufixami možno uzatvárať len to, že pri príchode Maďarov a ešte nejaký čas potom Slovania v bývalom Uhorsku užívali tieto názvy bez sufixov *-ice*, *-ovice* atď. a že sufixy k nim Slovania pridali až neskôršie, keď prišlo „do módy“ dávať tieto a iné sufixy. Suffixy pri zemepisných názvoch ani v nových časoch nie sú ešte vždy stabilizované. Tak v Honte sú *Trebušovce*, v stredoveku **Trěběgost*, z čoho maď. *Terbegéc*, t. j. dnešná forma je novšia. Mnohé príklady ukazujú, že sufixy pri miestnych názvoch nebývajú konštantné a že zemepisný názov, dnes so sufixom, nemusí mať sufix od pôvodu, resp. od založenia tej alebo onej osady, mesta atď. Na to som poukazoval už v uvedenej štúdií.⁴² Už tam som vyslovil mienku, že je možné aj to, že v názvoch so sufixami Maďari sufixy odvrhli, pretože odporovali ich kmeňoslovnému systému a sémanticky pre nich nemali ceny. Na začiatku tejto kapitoly sme videli, že to isté pozorovanie má aj El. M o ó r; keď som písal štúdiu o Pribinových veľmožoch, ešte som o tom ani nevedel.

Uvedieme výrečné príklady. Tak v Novohrade sú *Sudice*, maď. *Szügy*; *Scyud* 1274, *Zywggh* 1439 (porov. čes. *Sudice*, poľ. *Sędzice*). Názov patrí k os. m. *Sud* alebo *Suda*. Palatálne *-gy* ukazuje, že Maďari pri preberaní názvu sufix eliminovali, ale palatálnosť predsufixovej spoluhlásky prevzali; táto palatálnosť je spôsobená hláskou *-i-*. Iný príklad je z Hontu: *Dudince*, maď. *Gyügy* (porov. čes. *Dudín* a i.); tu maďarčina eliminovala oba sufixy, ale slovenskú palatálnosť *ď* si nechala (začiatkové *Gy-* je asi asimiláciou na diaľku). Zaujímavé je prevzatie názvu *Ryšňovce*, maď. *Récsény*; maď. tvar je zrejme zo sloven. *Ryšň-* (alebo *Ryšiny?*). Iný zaujímavý prípad uvádza M o ó r⁴³: šopronský *Drassburg*, maď. *Darufalva*, má nem. formu zo slov. *Druž* (< **Drug-jb*), ale maď. z *Drug*. Moór správne predpokladá, že obec mala pôvodne dvojakú formu názvu, k čomu doďávam, že Slovania mali zrejme deriváciu na *-jb* a popri nej aj na *-ovz* alebo *pod*. Preto je ten rozdiel medzi nem. a maď. formou.

⁴² Str. 15.

⁴³ WM 93.

Typ miestnych názvov, ktoré sú prostými osobnými menami, sa obyčajne kladie do času na konci XII. alebo XIII. stor. To práve celkove súhlasí s tým, čo sme povedali o rozširovaní sufixu *-ici* (*-ice*). Neskôr sa mená skladajú s *-falva*, *-háza*, *-fölte*.⁴⁴ Medzi našimi príkladmi je niekoľko takých názvov, pri ktorých v dokladovom materiáli raz je forma bez *-falva* alebo pod., a inokedy zas s ním alebo s inými sufixami.

Často nie je možné povedať, aký sufix bol pri názve, lebo Slovania v okolí už zanikli, resp. u Slovanov sa názov kmeňoslovne pozmenil.

Poznámky k jazykovej konkurencii

FRANTIŠEK MIKO

U slovenských robotníkov pracujúcich v Čechách možno pozorovať za ich pobytu na dovolenke doma niektoré jazykové zmeny. Sú zaujímavým dokladom na proces styku dvoch jazykových štruktúr. Je skôr metodickým postulátom ako skutočnosťou odpovedajúcim faktom, že štruktúra daného jazyka je nehybne pevná a uzavretá oproti iným jazykovým štruktúram. Nadosobný systém *langue*, existujúci v povedomí každého príslušníka istého jazyka alebo nárečia, je len relatívne stály, v skutočnosti za primeraných podmienok reaguje na vonkajšie popudy homogennej povahy, môže sa stať labilným a protikladý, porušujúce jeho rovnováhu, môžu pozmeniť celú štruktúru. Tieto zmeny majú často len individuálnu platnosť, poprípade zasiahnu i viac jednotlivcov, neskôršie hádam i zaniknú, sú však svedectvom toho, že jazyková štruktúra nie je iba mechanický systém mŕtvych vzťahov, ale citlivo reaguje na adekvátne popudy.

Uvedieme niekoľko prípadov na tento proces. Ide o jazykové zjavy u príslušníkov východoslovenského nárečia zo Šariša, ktorí pracujú v severných Čechách, vyskytujúce sa v ich

⁴⁴ Viď o tom Šmilauer, čas. Bratislava IX, 166, a Moór, WM 220—222.

hovore, keď sa shovávajú medzi sebou alebo so známymi — príslušníkmi tohto nárečia.

Najmarkantnejší je presun prízvuku s predposlednej slabiky na prvú. Zjavuje sa najmä pri slovách, vzťahujúcich sa na novú skúsenostnú oblasť a pracovné prostredie. Presun prízvuku porušuje schémy slovnej intonácie východoslovenského nárečia. Nová intonácia nie je ustálená a pôsobí dojmom neistoty. Nový prízvuk a intonáciu podporujú prevzaté slová z češtiny, vo forme pôvodnej alebo viac-menej prispôbenej domácemu nárečiu. Sú to slová z nového pracovného, spoločenského a vôbec životného prostredia, inej úrovne a intenzity, ako je domáce. Treba poznamenať, že nejde o typické české slová a zvraty, ktorými sa niektorí našinci vystatujú na dedine, že boli v Čechách. Toto je zjav, týkajúci sa štýlu, a nie langue. Značnej zmene podlieha vetná intonácia. Na pozadí domáceho intonačného systému javí sa táto intonácia ako viac vyrovnaná, intelektualizovaná a hodnotí sa ako sociálne vyššia. Domáci intonačný systém sa cíti naopak ako emocionálnejší a vulgárnejší. Ako niečo nového vnika do východoslovenského nárečia kvantita, ale skracovaná a často na nesprávnych miestach pre nedostatočne vyvinutý smysel pre kvantitu. V morfológickom pláne zjavujú sa české predpony, prípony a koncovky, spolu s prevzatými slovami v kontextoch, viažúcich sa sémanticky na novú skúsenostnú oblasť spoločenskú i jazykovú. Zmena intonácie dotýka sa i stavby viet. Nové syntaktické vzorce a slovosled sú nápadné najmä v kvalifikačných predikáciách, v minulom čase a v pasíve, ktoré sa vyznačujú vo východoslovenskom nárečí vynechávaním sponového slovesa. Vplyv češtiny javí sa i v štýle. Hovorový štýl je viac intelektualizovaný, myslenie robí dojem odbornosti. Reč je všeobecne rýchlejšia, vzrušenejšia, s väčším množstvom vetných prízvukov, čo súvisí s potrebou viac logicky rozlišovať a zdôrazňovať.

Pozorované zmeny týkajú sa východoslovenského nárečového systému *langue** v jeho individuálnej existencii. Nemajú teda

* Nárečia v pomere k národnému jazyku chápeme ako osobitné jazykové štruktúry. Národný jazyk tvorí k nim superštruktúru. Spisovný jazyk je jazykovo tiež jednou z nárečových štruktúr, často umele skonstruovanou, funkčne tvorí s nimi štylistickú hierarchiu, v ktorej má dominantnú funkciu.

charakter normy a nie sú ani ustálené v rámci jedného individua. Sú sporadické, no majú tendenciu systematicky narúšať niektoré plány jazyka, najzreteľnejšie zvukový plán. Východoslovenské jazykové prvky, ktoré ustupujú pred prvkami českými, nemiznú celkom, ale stávajú sa štylistickými variantmi intímneho, rodinného, emocionálneho a ľudovejšieho vyjadrovania. V počiatočnom štádiu i samy české jazykové zvláštnosti sú len sekundárne a môžu mať len štylistickú platnosť.

Tieto jazykové fakty majú aj svoju sociálnu stránku v tom smysle, že zasahujú určité kolektívum a majú spoločenské korene. Sú svedectvom slabej odolnosti nárečovej štruktúry — bez výhod, aké poskytuje spisovnému jazyku vyhranená, kodifikovaná norma a vyššia štylistická diferenciacia — oproti nárečovej štruktúre iného národného jazyka. S hľadiska národného možno toto hodnotiť len negatívne ako nedostatok národného povedomia a úcty k rodnému jazyku, vyplývajúci z pocitu sociálnej a kultúrnej menejcennosti, alebo motivovaný dôvodmi existenčnej povahy. Preto treba sledovať zaiste s porozumením a s podporou všetky kroky kultúrnej pomoci našim krajanom v českom pohraničí, ktoré podniká najmä MS na zamedzenie tohto neblahého zjavu.

K vývinu neutier s príponami -isko a -ište v slovenčine

LUDOVÍT MELIŠ-ČUGA

Kto vezme do ruky naše denné noviny, kto bedlivo číta novšiu beletriu a študuje odborné knihy a časopisy, pri podstatných menách stredného rodu, vychodiacich na *-isko* a *-ište*, spozoruje zaujímavý vývinový proces, ktorý sa na pohľad môže zdať ako neistota alebo kolísanie. Miesto tvarov s príponou *-ište*, ako *bojište*, *dejište*, *letište*, *klzište*, *skladište* ap., uzákonených Pravidlami slovenského pravopisu z roku 1940, stretávame sa nielen v hovorovej reči inteligentov, lež i v tlači so slovami na *-isko*: *bojisko*, *dejisko*, *letisko*, *klzisko*, *skladisko* ap.

Nové tvary zjavujú sa sporadicky aj v serióznych knihách¹ i v knihách lingvistických², ale najmä v novinách.

Hoci niektoré dvojtvary s *-isko* a *-ište* Pravidiel slovenského pravopisu (z r. 1940) odstránili (m. *bydlisko* i *bydlišťe* = *bydlisko*, m. *ďatelinisko* i *ďateliníšte* = *ďatelinisko*, m. *hľadisko* i *hľadište* = *hľadisko*, m. *smetisko* i *smetište* = *smetisko*, m. *stanovisko* i *stanovište* = *stanovisko*, m. *východisko* i *východište* = *východisko* atď.), začínajú sa tisnúť do spisovnej slovenčiny nové dvojtvary: popri starších tvaroch na *-ište* nové na *-isko*. Neistotu zaviniли samy Pravidlá, keď nezaújali jasné stanovisko k týmto neutrám a podaly len nepresnú a nejasnú formuláciu.³

Stať o podstatných menách stredného rodu na *-isko* a *-ište* znej takto⁴: „V súčasnom spisovnom jazyku dáva sa prednosť slovám na *-isko* pred slovami na „*-ište*“, napr.: *ihrisko* (nie „*ihrište*“ alebo „*hrište*“), *javisko* (nie: „*javište*“), *ohnisko* (nie: „*ohnište*“), *stanovisko* (nie: „*stanovište*“), *hľadisko* (nie: „*hľadište*“), *letovisko* (nie: „*letovište*“), *zimovisko* (nie: „*zimovište*“), *smetisko* (nie: „*smetište*“), *bydlisko* (nie: „*bydlišťe*“), *bahnisko* (nie: „*bahnište*“) a pod. Slová na *-ište* sú na mieste len tam, kde slovo s príponou *-isko* má iný význam. Všade inde treba písať *-isko*.“

Treba skúmať, aký „iný“ význam môžu mať prípadne takéto substantíva s príponou *-isko*. Načím sa presvedčiť aj o oprávnenosti nových dvojtvarov a poukázať, kam speje v tejto veci vývin nášho terajšieho spisovného jazyka.

Belo Letz⁵ o príponách *-isko* a *-ište* píše, že obidva suffixy nie sú osobitného pôvodu, lež sú to dva varianty tej istej pôvodnej prípony; porovnáva výskyt týchto prípon v troch západoslovanských jazykoch: v slovenčine, v češtine a v poľštine

¹ V Dejínach slovenskej literatúry pre VII. a VIII. triedu slov. gymnází (z r. 1940) od Ambruša-Felixa-Mráza nachádzame na str. 102 nový tvar *účinkovisko* miesto schváleného *pôsobište*.

² Tvar *dejisko* m. *dejište* býva dôsledne všade v diele Dr. Eugena Paulinyho Štruktúra slovenského slovesa, Bratislava 1943, napr. na str. 61, 67, 58.

³ Na nejasnosť poučky v Pravidlách slov. prav. poukázal už Dr. Jozef Barát v SR VIII, 163—4.

⁴ Pravidlá, str. 73.

⁵ Belo Letz, *Kmeňoslovné úvahy*, str. 75.

a konštatuje, že slovenčina má častejšie príponu *-isko*, čeština zas *-iště* a poľština pozná len príponu *-isko*. Slovenčina je v tomto teda bližšie k poľštine než k češtine, lebo produktívnejšia slovenská prípona *-isko* nielen v podstatných menách významu zväčšeného a zhoršeného, ale aj v značení miestnom je identická s poľskou príponou *-(ov)isko*.

Prípona *-isko* (a menej sa vyskytujúca a zo živého jazyka ustupujúca prípona *-ište*) má v slovenčine totiž niekoľkorakú funkciu. B. Letz prikladá jej až trojakú úlohu.⁶ Neutrá s príponou *-isko* sú: 1. *denominativa s miestnym významom* (*ihriško, ohniško, letoviško*); 2. označujú nástroj (*porisko, bičisko, kosisko*); 3. sú *augmentativa* (podst. mená významu zväčšeného) a *pejorativa* (slová zhoršeného významu), napr. *chlapisko, dievčisko, babisko* (tu aj tvar *babsko*). Augmentatívne a pejoratívne neutrá sú obľúbené v ľudovej reči, pospolitý človek rád zveličuje a vyslovuje svoj negatívny citový vzťah k inej osobe podstatným menom značenia zhoršeného, napr.: Odvalil si *kusisko* chleba; To je *hadisko*!; Rastú tam vysoké *stromiská*; tučné (i tučný) *rechtorisko*; Má *ručiská* a *nožiská* ani tľky; Ty si ale *grobiansko* (*tuláčisko*). Letz spomína v tomto značení (augmentatívnom a pejoratívnom) aj inú (ľudovú) príponu, *-sko*, napr. *babsko, kravsko*.

No skupina neutier s významom augmentatívnym a pejoratívnym ani neprichádza do úvahy pri riešení nastoleného problému, priam tak ani podstatné mená druhej skupiny, označujúce nástroj (je ich málo). Keď je o nich tu zmienka, to len pre úplnosť. Ide o skupinu neutier miestneho významu (*nomina loci*). Je tu v novšom jazyku zväčša prípona *-isko* a s touto príponou uzákonili ich aj Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940, napr.: *budoviško, hlinisko, hnojisko, hrachoviško, kapustniško, krtoviško, ľanoviško, ležiško, parkoviško, sídlisko, vyhnaniško, vyhorenisko, vyrúbanisko, zborenisko, zemiačnikisko, zimoviško* (v slovníkovej časti Pravidiel omylom vynechané; je len na str. 73) atď.; niektoré *nomina loci* s príponou *-isko* zaviedli už prvé Pravidlá slovenského pravopisu, napr. *hryzoviško, ložiško, priepadlíško, stavisko, trasoviško* a i., pri nie-

⁶ Belo Letz, tamže, str. 69.

ktorých dopúšťaly dvojtvary s príponou *-isko* aj *-ište*; ide asi o 16 neutier, pri ktorých Pravidlá z r. 1940 odstránili tvary s *-ište* — a to v shode s novším vývinom jazyka — a ponechali len tvary, vychodiace na *-isko* (*bydlisko*, *ďatelinisko*, *hľadisko*, *javisko*, *ohnisko*, *repnisko*, *semenisko*, *smetisko*, *stanovisko*, *stavenisko*, *stredisko*, *strnisko*, *ťažisko*, *tržisko*, *východisko*). V Pravidlách z r. 1940 prípona *-isko* je aj v takých podstatných menách miestneho významu, v ktorých bola pred r. 1940 len prípona *-ište*, napr. *hradisko* (tvar *hradište* je len v zátvorkách a ako *Hradište*, čiže v miestopisnom názve), *ihrisko* (v starých Pravidlách *hrište*), *nálezisko* (predtým *nálezište*), *parenisko* (prv *parenište*), *pastvisko* (*pastvište*), *pohorenisko* (*pohorenište*), *popravisko* (*popravište*), *rodisko* (*rodište*), *spálenisko* (*spálenište*), *zhorenisko* (*zhorenište*).

Naproti týmto neutrám s príponou *-isko* (augmentatíva, pejoratíva, nástrojové substantíva a nomina loci) stoja podstatné mená s príponou *-ište* v značnej menšine za terajšieho stavu nášho jazyka. Na ilustráciu tohto stavu uvedieme niekoľko vybraných dokladov zo staršej i novej literatúry, ktoré máme naporiadzi:

Vystavil si dom... na *bahnisku* (Bodický, Rozpomienky 209), Zdalo sa, že sadá [mesiac] do vysokého trstia, ktoré na západnej strane z vysušených *bahnísk* vysoko vyrastalo (Ondrejov, Tátoš a človek 21).

Rad priestranných izieb... podobal sa zrkadlovému *bludisku* (Urban, V osídlach 111), „... Jasná myšlienka... v hluchom *bludisku* mi ukázala rovný, istý chodník...“ (Kukučín XVII, 158);

Tu Juló zabočil medzi *bludište* stromov (Gráf, Zápas 236).

A cár s okom sklopeným na *bojišti* stojí (Chalupka, Spevy 12), I. dejstvo na Nitrianskom hrade; II. dejstvo za Dunajom, blízko *bojišťa* (Stodola, Svätopluk 3).

Pozdná renaissancia italská na čelách i povalách mestských *buďovísk* (Vlček, Slovensku 310), Jerguš... tackal sa... von zo začmudeného *buďoviska* (Ondrejov, Zbojn. mladost 365).

Okolo kaštieľa, *bydliska* Potockého, bola pekná záhrada (Kalinčiak, Povesti I, 42), Hneď v prvom liste líčil nám [Ivan] svoje nové *bydlisko* (Šoltéssová IV, 109).

Cvičištom nám bola lúčka (Tajovský IX, 142), Na *cvičišti* ozývalo sa komando inštruktora (Gašpar, Deputácia mŕtvych 74).

Pod jeseň tiež pomohol | im porozorať *ďatelinisko*, | bo pre sucho šli pluhý dolámať (Hv. III, 288), Martin Hrnčok začal rozprávať, ako valasi vypásajú lúky a *ďateliniská* (Tim., Dve doby 17).

Uvidí ešte kedy toto *dejisko* svojej práce (Kuk. V, 153); Mesiac osvietil *dejište* dennej práce rubačskej (Vajanský I, 50).

Niet pochyby, že tento návrh Beniczkého neobyčajne šťastne spojoval *hľadiská* vecné i osobné (Rapant, Dejiny 235), Rovnosť na javisku i v *hľadisku*, i tam okolo piva (Vaj. XI, 89);

Herci vychádzali z *hľadišťa* po doske (Jesenský, Cestou k slobode 249), Čo som v článkoch „Realismus, romantika a askéza“, a „Na pravo a na ľavo“ napísal, nové *hľadištia* [!] pred nami ležiaca práca neprináša (Kvačala, Viera a veda 117).

Zabral sa on smetisko a *hnojisko* po všetkých kútoch dvora hľadať (Dobšinský, Povesti II, 106), Šor Páve dozerá zas na dvory a *hnojiská* (Kuk. XIV, 114);

Novinka o Okolickom prišla im [Ráztočanom] vhod, dala im príležitosť vyklopiť celé *hnojíšte* urážok ..., ktoré za štyri a polroka prišlo na nich (Urban, Živý bič 258).

„... Ten kopec naľavo, skoro nad Lesnou — i na tom mohlo byť také *hradisko*“ (Rázus, Svety I, 120), Z týchto čias [veľkomoravských] pochádzajú i najstaršie slovenské hrady a *hradiská* (Hrušovský, Dejiny 59);

Ako v Poľsku, tak i zo slovenských *hradišť*, siel, obcí Nemci urobili mestá (Škultéty, O Slovákoch 298).

Matej a Ondrej sa vyplazia do *hrachovišťa*, skrývajú sa, trhajú hrach (Alexy, Už je chlap na nohách 153).

Ja som už zunoval toto večné *hryzovisko* (Kuk. IV, 22), A na púšť | zašiev trudnú, | kde nehostinná drsnosť, a nevraž, *hryzovisko*, | po strate obláh rajských | hriech s peklom vývodí (Hv. III, 190).

Dosť tu *ihrisk* vôli mladej (Hv. IX, 29), Pravda, popri

strelnici nechýba tu ani biograf, *ihrisko*, kúpalisko, ani koncertná a divadelná sieň (Hronský, Cesta I, 411).

Božka... Poď, pre Boha ťa prosím, do izby. Ťahá Lojza na *javisko* (Taj. XIV, 102), Lebo nám *javisko* dá hlučný aplauz (Beniak, Vigília 80);

Dostali sme miesto... nie príďaleko od *javišťa* (Kuk. IX, 229), A začal sa uvádzať na české *javište* velikán Shakespeare vo svedomitých prekladoch Douchových (Vlček, Slov. 27).

Potôčik, „jarkom“ zvaný, slizne hadovito; nad ním, verne za jeho behom, krúti sa biely chodníček, medzi jarkom a bujnými konopníkmi a *kapustníkmi* (Vaj. I, 163), Slanina. Ej, len keby sme toho dažďa mali na *kapustníka*, a aby statok nepochorel! (Stod., Minister 37).

Sladký hlahol nerozprúdi pohyb, | cit *klzišťa* — padá, kto ním brúsi (Hv. II, 335).

„Vy... vy... vy, čo ste taký divý?“ zašemetí žena a zjajknúc prevrhne sa na *krťovisku* do mäkkej mladšej trávy (Ráz., Svety IV, 276).

[Rázvorovci] kúpili si za ne [peniaze] *kapustnísko* a *ľanovisko* (Hron., Chlieb 37).

[Lukovec] sa priviezol domov z *leťišťa* (Bodenek, Zapálené srdce 184).

Z radostného bohatého *letoviska* treba sa utiahnúť v tichý kút izby mestskej (Vlček, Slov. 161), Zato bola súca vypovedať slúžky, keď šli na *letovisko* (Jesenský, Demokrati 268).

Správca strhol sa tiež na svojom *ležisku* (Kuk. XXVII, 61), Vypáli podrast... spraví si dobré *ležisko* vedľa stanu (Ondrejov, Africký zápisník 55).

Sadol si na svoje *ložisko* (Kuk. XII, 68), Vchodilo sa do nej [komôrky] nízkymi bukovými dverami, upomínajúcimi na pivnicu, ktoré závesov nemaly, len škriplavé, suché *ložiská* (Urban, Živý bič 239), Spravil som si *ložisko* (Ondrejov, Afr. zápisník 56).

Brdneme do kolena v *močarisku* (Kuk. XXI, 96), Boli sme tam, ako keď svrčinu presadia s kamenného svahu do *močariska*! (Alexy, Na voľ. vôľuške 43).

Ľud sa hemží vókol nich, ako v *mravenisku* (Kuk. III,

171), Dvorana Reduty s balkóna podobala sa *mravenisku* (Urban, V osidl. 276);

Ale hasičia prišli a chceli zachrániť *mravenište* našej biedy (Alexy, Na voľ. 40), Shora musel sa zdať Przewadów ako *mravenište* (Hruš., Zo svet. vojny 206).

Rodina bude vždy až do skonania sveta nevyčerpatelným *nálezištom* pre román a novelu (Vaj. XVII, 197).

Iba prednosta... vypúchal brucho zpoza ohrady *nástupišťa* (Gabaj, Otec 38), Na *nástupište* posunovali rýchlik (Boden., Zapál. srdce 226).

Po svitaní frajter Beck... vysvetlil mu [Šimčíkovi] vec na prápornom *obväžišti*, kde ležali vedľa seba (Hron., Podpol. rozprávky 117).

Ohnisko je primitívne (Kuk. IV, 183), Napravo otvorené *ohnisko* s trojnohou (Stodola, Bač. žena 5). Na polozborenom *ohnisku* nakládol [Hlavaj] ohňa (Urban, Živý bič 218);

Na *ohništi* najdú krásne perly, čo dolu komínom padajú, a že to veru nebodaj slzy z nevinného plaču (Dobš., Pov. IV, 76), Ilija, dones vody! — kázala mu, keď ho videla sedieť pri *ohništi* (Kavec, V rud. hmlách II, 31).

Z *parenisk* noci palmou vyhúkly [lupene úsvitu] (Hv. XI, 464);

Blud s brudom gazdujú si, bieda svlieka laty: | bo v *pareníšte* to duch nevpálil sta blesku | lúč (Hv. V, 230).

Treba sa mi zmieniť aj o veľkých *parkovištiach* pri školách, preplnených autami učiteľov a žiakov (Hron., Cesta I, 470).

Jeden pripomenie tvoje obrovské hory, a nekonečné *pastviská* (Kuk. X, 156), Husičky gagocú, ženú sa kamsi k Váhu, kde majú svoje *pastvisko* (Ráz., Maroško 7).

Abrahám celú zimu svázał stavebný materiál na... *pohorenisko* (Urbánek IV, 32), Ovce ponevierajú sa po *pohoreliskách* (Kuk. XXVII, 151).

Staré pohanské *pohrobištia* všetky sú na vrškoch (Taj. XIII, 169), Dobšinský odvodí to meno [Pokoradz] od *pohrobišťa* (Bod., Rozp. 167).

Zdá sa mu, že je už na *popravisku* (Kal. II, 99);

[Daxnera, Francisciho a Bakulínyho]... odsúdili na smrť

a výrok len na plešiveckom *popravišti* zmiernili v žalár (Vlček, Dej. 239).

Tot *pôsobište* | tak otýčené — slávny pre turnaj (Hv. X, 178), Rodáci naši už rozšírili svoje *pôsobište* (Hron., Cesta II, 439), Želal som mu, aby sa mu všetko zacelelo na novom *pôso-bišti* blízko maďarských hraníc (Figuli, Tri g. kone 149).

Odhaľujú sa nové *priepadliská* (Urban, Hmly 519), Všetko to padá kamsi do *priepadliska* ľudských nerestí (Kuk. IV¹, 178).

Pritiahnu nás cele k *prístavištu* a spustia nám mostok (Taj. X, 107), Mala by som niekoho pristaviť a opýtať sa na staré *prístavište* (Hron., Domov 200), Nábrehie je tu najširšie a, ako ukazujú kamenné stĺpy ... tu bude *prístavište* parníkov (Kuk. XIV, 160).

Rieky samy zäjú vo *riečisku* (Hv. V, 255, Chalpci ... pus-tia sa rastúcim *riečiskom* (Ráz., Maroš. 199);

Pochopili slovo svojej matky a umožnili nové *riečište* no-vého prúdu v prelievaní národných síl zpoza mora sem (Hron., Cesta I, 185).

Slovensko mladé! *rodisko* moje (Sládkovič, Spisy bás. 43), Zgazdované peniaze nevkladal do kupectva ... ale jednoducho kupoval za ne pole v svojom *rodisku* (Kuk. IV¹, 126), Rušne kýchaly, nárazníky zvonily a im [Kriste a Sedmíkovi] tie zvuky kradly sa do uší, ako radostný výsmech diaľky, priestoru, ktorý ich delí od *rodiska* (Urban, Hmly 438);

[Martin Kukučín] ... do r. 1884 bol učiteľom v svojom *rodišti* (Vlček, Dej. 385).

Doniesla dva veľké batohy, že sa temer prelamovala pod nimi, z panských *rúbanísk* (Tim., Novohrad. 55), V popoludňaj-ších hodinách samček krúžil len v rodnom chotári, kým samička letela ďalej — smerom na *rúbaniská* (Svob., Zlato 56).

V žiadosti tejto spomína sa taká úprava modranského gym-názia, aby z neho mohli vychádzať i učitelia ľudových škôl; bol to teda plán, ktorý Slováci uskutočnili pri revúckom gymnázii s učiteľským *semeniskom* (Mráz, Kalinč. 86), Ako klerik arcibiskupského *semeniska* v Trnave mal [Bernolák] príležitosť po-znať vydávanú tam slovenčiacu literatúru (Vlček, Dej. 32);

[Franko Sasínek] ... bol profesorom pri *semeništi* b.-byst-

rickom (Vlček, Dej. 353), Panský kaštieľ treba veľmi nenávidieť, lebo je *semeništom* hriechu (Mráz, Odlom. vetva 86).

Niektorí im o tomto úradnom *shromaždišti* vystaľovalcov porozprával hrozné veci! (Hron., Cesta I, 402), Tisovec bol *shromaždištom* slovensko-národným (Bod., Rozp. 162).

Usadil sa na *schodisku* (Hv. I, 123);

Moje sprievodkyne iste nechodia tu prvý raz, ale na podestoch *schodišťa* nezastavujú sa len pre únavu (Hron., Cesta I, 405), Vošiel... na *schodište* (Jes., Dem. 147), Z predsieni vychodí *schodište* dohora (Kuk. IX, 117).

Tomuže pochopu zodpovedajú i rieky: Rone a Garone, *siedliská* to starých Keltov (Orol 1872, str. 177a).

Zaviedli ho k akémusi *skladisku* (Kuk. XVIII, 88);

Dovršením výpravy proti lyceistom je vyhádžanie slovenského divadelného zariadenia z divadelnej dvorany, ktorá sa mala stať východiskom „slovanského sprisahania“, maďarskými vojakmi a jeho uloženie v *skladišti* na Starom zámku (Rap., Dej. 248), Aby sa vyhovel požiadavkám... bolo treba stavať budovy, *skladištia* na tovar (Kuk. XXVII, 291).

„Dvaja kohúti na jednom *smetisku* — to nejde...“ (Kuk. IV¹, 241), Kohút dvoch *smetísk* pán, má dvoje kikirík (Ben., Vig. 39);

Tak sa valily | z podpaľovaných žreci sebeckta | oltárov ošklivých — dmuch... vystupovaly ako kúdel pekla, | zdvihnuté víchrom zemské *smetište* (Hv. X, 125).

U nôh *spálenisko*; | vôkol suché zbytky, | biele kosti milých (Hv. II, 181);

Z puknutej zeme cezo mňa sa valí | dym *spálenišťa* v prázdno do ticha (Kostrá, Moja 56), A teraz vidí [Paľko] pred sebou len *spálenište* (Vaj. XI, 140).

Vtedy skočil [starec] so svojho *stanoviska* (Urb., Ž. b. 19), Človek sa nahol s vyvýšeného *stanoviska*, ukázal bičom na skromný domec, čo bol pri ceste (Kuk. IX, 216), — „Ohó — pane!“ vykrikoval ich odrazu hŕba. „... Autonomia Dalmácie — to je *stanovisko* prekonané“ (Kuk. IV¹, 242), Vedľa týchto úzkych hľadísk šľachtických a zištných motívov objavuje sa kde-tu i širšie *stanovisko* štátne-politické (Rap., Dej. 10);

To je galej, — ukazuje Tobáš. — Tam budú naši. Podme

na jej *stanovište*, vidíme ich! (Ráz., Odkaz 200), Nuž tak mnoho biedy mal s nimi, kým ich dostať | v *stanovište* mohol a pluhom zajať postať (Zgúth, Paberky 29).

Odišli sme na *stavenisko* nového chrámu (Kuk. XV, 187), Na dlhom plote *staveniska* rozrevala sa náhodná montáž pest-rých plakátov (Gráf, Zápas 156).

Šiel poobzerať kostol s mladším hodnostárom cirkvi, i *staviská* školské (Tim. III, 125), Dvor je vysypaný drobným bielym pieskom a v úzadí, kde sú hospodárske *staviská*, vydláždený dlážkami (Kuk. IV¹, 128), Prázdne *staviská* budily len strach (Urb., Hmly 16).

Ctihodné zámery individualistov vedú k rozbúraníu ... bohatých duševných *stredísk* (Kvač., Viera 89), V rokoch tridsiatych a štyridsiatych *strediskom* evanjelickej mladi slovenskej bol vtedajší Prešporok (Vlček, Dej. 91);

Sudca, jako hniezdo, *stredište* náruživosti a náklonností, treba usporiadať (Pútnik 1912, 30), Dom a rodina byly *stredištom* krúžku vyvolených synov národa (Hurb., Štúr II, 8).

Radšej po *strniskách* pôjdem za húskami (Král', Bal. 52), Chodievali [mužovia] spolu po *strniskách* zbierať klásky (Zgur., Dvanásť 140);

A ešte prišli šarvanci ta s krdly, | spásť *strnište*, vlas kde-tu zostalý (Hv. VIII, 90).

Lepšie *táborisko*, ako toto, nemožno si ani predstaviť (Ondrej., Horami 28);

A Púto nám bude opustiť toto *táborište*, tak sme ho pekne upravili (Ondrej., Afr. záp. 45), [Verona a Ulický] ... vykročovali mlčky k *táborištu* (Jégé, Medzi 204).

Ťažisko zábavy prevládalo sa z dvorany do tejto predsiene (Kuk. II, 178), Tak sa vidí, že *ťažisko* literárneho značenia Svätelej je v jej rozpomienkach rodinných (Vlček, Slov. 140);

Pri rozhovore už ju počínal hnev popúšťať a *ťažište* jej nevole pomaly k susede Plevuli prevažovať (Kuk. XI, 163), Ondrej preložil *ťažište* svojho tela na krivú nohu, a tým sa stal nižším (Vaj. XIV, 59), Strana, hľadajúca svoje politické *ťažište* ... využila to (Urb., Hmly 36).

Jak pohnali nás v poputnaných radoch | v otrockú službu,

sušiť *trasoviská* | pod modlochrámy, cirkus (Hv. III, 128), Vše vhupeľ [Vince] do *trasoviska* (Boden., Zapál. srdce 249).

Boli si počali stavať dom v Lučenci, pri obilnom *tržisku* (Šolt., Sedemdesiat 13);

Vo Vrbovom nás už [vojaci] nepustili na ulicu, hnali nás poza mesto na svinské *tržište*; ledva som sa ... dostal do mesta (Bod., Rozp. 233), Pestré skupiny mladistvých krásavíc podávajú oku dosť zaujímavý obraz: vyzerá tu sta na ružovom *tržišti* (Urbk. XXII, 24).

Mala tu milenca, mládenca sedliackeho, i hľadala ho očami. Ale tento raz nenašla pri ňom *útočišťa* (Kalina I, 150), Nie odsúdiť ku večnej tme ... ale prekaziť, aby sa vymkla zo svojej dráhy a stala bludičkou bez prístrešia, bez *útočišťa* (Kuk. IV¹, 99), Našlo [srdce matkino] *útočie* vo vrúcnej modlitbe (Blaho, Slabí 234).

Videl som i skromné farmárske školy, i veľmi skromné školské budovy priam na *vyhnaniskách* (Hron., Cesta I, 470), Niekedy si, pravda, i dožiči, ale kto by mu to neuznal na takomto *vyhnanisku*? (Ráz., Sv. II, 332), Vtedy i on sa cítil byť osamelým na skalnatom *vyhnanisku* (Ondrej., Tátoš 70).

Tmou *vyhoreniska* sa krajina černala. | Odlietla grimasa mi s tváre veselá (Jes., Verše II, 53), Chcel som to vidieť, aké je to *vyhorenisko* (Alexy, Na voľ. 41), [Ludia] ... sledili po *vyhoreniskách* za pečeným mäsom (Ondrej., Tátoš 28).

Vierovyznanská snášanlivosť a úcta k odchýľnej mienke, primerane prednesenej, patria z formálnej stránky k *východisku* našej cirkve (Kvač., Viera III), Snem z r. 1847/48, toto *východisko* politických a revolučných pohybov z r. 1848/49, delí sa na dve nerovné polovice (Rap., Dej. 3), Pán šéf, musíme sa s tým smieriť a hľadať nejaké *východisko* (Boden., Zapál. srdce 52);

Ponúkol [Zápy] svoj okres ako *východište* honu na panslávov (Vaj. X, 358), Musí podvrátiť „životopiscov Luthera“ ... dokázaním, že jich *východište* historické je chybné (Kvač., Viera 111).

Zahli v spechu po *vyrúbanisku* (Ráz., Čierne r. 42), Kúpila pašienky a *vyrúbaniská* (Vaj. XI, 59).

V srdci tohto parku stojí celé mesto — veľké *výstavište* výstavy Veľkých jazier (Hron., Cesta I, 244).

Len čo ty, mluva drahá, prejdeš hluk ten sveta, | tým zmätkom... na krutom *zápasišti* (Hv. II, 340), Vedú nás temer do prvého radu pred samým *zápasištom* (Hron., Cesta II, 228).

Na *závodišti* ide o obľúbenú, veľmi módnou hru base-ballu (Hron., Cesta II, 184), Paluba je *závodištom* dostihov galopovania ľudí pred smrťou (Gašp., Červ. kor. 38), Voľné otvorilo hrudi | sa *závodište* zotročených ľudí (Hv. XV, 265).

Váh veselo preteká úžľabinou nebotyčných lesnatých vrchov, na končiaroch ktorých vidno *zboreniská* starých hradov, pamiatok dávnej slávy (Urbk. XVI, 22).

Najlepšie [je pre chlapcov] ísť na oráčiny, naklásať ohňa, prehrabávať *zemiačnická* (Ondrej., Zbojn. 232).

Starý Abrahám chodil okolo *zhoreniska*, zalamoval rukami a bedákal (Urbk. IV, 31), Bolo mi ísť popri *zhorenisku* (Taj. V, 129).

Všetci. „Hej! Budeže mať Janík krásne *zimovisko*“ (Deb., Chlapci 43), Brániť od Turkov mali posielaní sem nemeckí žoldnieri; ale zle bránili a neraz, najmä na *zimoviskách*, boli pre obyvateľstvo horší od Turkov (Škult., O Slov. 171), Napokon sa vráti [medveď], vysilený a preliačený ako chrt do svojho *zimoviska* (Ondrej., O zlat. jaskyni 74).

V týchto dokladoch je mnoho dvojtvarov. Prípona *-isko* vyskytuje sa tu paralelne s príponou *-ište* u starých i novších spisovateľov.

Bude akiste zaujímavé porovnať číselný pomer substantív miestneho značenia s príponami *-isko* a *-ište*. Vypísali sme si všetky podstatné mená stredného rodu s obidvoma sufixami, ako ich majú Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 v slovníkovej časti a podávame tu ich soznam:

Neutrá s príponou *-isko*: *bahnisko, bludisko, budovisko, bydlisko, ďatelinisko, hladisko, hlinisko, hnojisko, hradisko, hrachovisko, hryzovisko, ihrisko, javisko, kapustnisko, krtovisko, lanovisko, letovisko, ležisko, ložisko, močarisko, mravenisko, nálezisko, názvisko, ohnisko, parenisko, parkovisko, pastvisko, pohorenisko, popravisko, priepadlisko, priezvisko, repnisko,*

rodisko, rúbanisko, semenisko, sídlisko, smetisko, spálenisko, stanovisko, stavenisko, stavisko, stredisko, strnisko, ťažisko, trasovisko, tržisko, vyhnanisko, vyhorenisko, východisko, vyrúbanisko, zborenisko, zemiačnisko, zhorenisko, zimovisko.

Neutrá s príponou *-ište*: *bojište, cvičište, dejšte, hradište, kúžište, kúpalíšte, letište, mravenište, nástupište, obetište, obväžište, pohrebište, popolište, pôsobište, pramenište, prekladište, prístavište, rašelište, rečnište, riečište, ryžovište, shromaždište, schodište, skladište, táborište, učilište, útočište, výstavište, zápasíšte, závodíšte.*

Ako vidieť z prehľadu, podstatných mien s príponou *-isko* (nomina loci) je v slovníku Pravidiel 54, podstatných mien na *-ište* 30. Vystaly však z Pravidiel mnohé potrebné slová značenia miestneho, napr.: *cibuľnisko, dyňovisko, chrenovisko, jačmenisko, kukuričnisko, konopnisko, makovisko, ovosnisko, prosnisko, žitnisko* a i. Oproti Pravidlám z r. 1931 majú Pravidlá z r. 1940 v slovníkovej časti (okrem výrazných augmentatív a pejoratív, ako *babisko, bachorisko, batožisko, bralisko, čertisko, človečisko, črievisko, chlapisko, jamisko, kapustnisko, kohútisko, kotlisko, psisko, skalisko, vojačisko, vozisko, vrecisko, vredisko, zemiačisko* a i., prevzatých z úst ľudu a od dobrých spisovateľov) ďalšie nomina loci, napr. *bludisko, hlinisko, hnojisko, hrachovisko, kapustnisko, krtovisko, ľanovisko, ležisko, parkovisko, sídlisko, vyhnanisko, vyhorenisko, vyrúbanisko, zborenisko, zemiačnisko, zimovisko* a i., i substantíva, značiace nástroj (*kosisko, hrablisko*).

Druhá skupina neutier (s príponou *-ište*), ktorá v staršom období jazykového vývinu prevažovala, zmenšila sa na 30 substantív, zachytených Pravidlami slovenského pravopisu z r. 1940. Ide napospol o podstatné mená z rozličných odborných terminológií (*cvičište, obetište, obväžište, popolište, prekladište, rašelište, rečnište, ryžovište, táborište, výstavište, zápasíšte, závodíšte* a i.); sú to odborné výrazy, tvorené ešte v nedávnom čase asi podľa českej terminologie.⁷ Len čo však takéto odborné termíny začínajú byť vlastníctvom širokej národnej slovenskej spoločnosti, prispôbuje si ich ona tvarove,

⁷ Na český pôvod ukazujú aj slová, šíriace sa v posledných rokoch: *koľbište, kotvište, odbytište, odrazište, zásobište* a i.

t. j. ako to vyhovuje duchu živej reči a takto si možno vysvetliť dvojtvary *letište* — *letisko*, *bojište* — *bojisko*, *dejište* — *dejisko*, *klzište* — *klzisko*, *skladište* — *skladisko* a tak isto aj *kúpalište* — *kúpalisko*, *shromaždište* — *shromaždisko*, *rečnište* — *rečnisko*, *pôsobište* — *pôsobisko*; *nástupište* — *nástupisko* (perón), *riečište* — *riečisko* (koryto), *obvazište* — *obvázisko*, *rašelinšte* — *rašelinisko*, *ryžovište* — *ryžovisko* (ako *hrachovisko*), *učilište* — *učilisko*, *závodište* — *závodisko* atď. Prípona *-isko* zhusta sa tu uplatňuje a šíri na ujmu prípony *-ište*, ako zisťuje B. Letz, keď tvrdí, že „v tejto uzúľnej dvojakosti treba obyčajne vidieť to vývinové štádium, za ktorého ide o jednu príponu zanikajúcu a ako by vymierajúcu (napr. *-ište*) a o druhý živý sufix (*-isko*), ktorý sa šíri na vrub prvej prípony“.⁸

Keď prenikajú do spisovnej slovenčiny ďalšie tvary s *-isko*, majúce pôvodnú príponu *-ište* (*letisko*, *bojisko*, *dejisko*, *skladisko*, *klzisko*, *učilisko*), živý jazyk sa nepýta, či by takto utvorené substantíva mohli mať aj iný význam; nové Pravidlá slovenského pravopisu majú asi na mysli event. augmentatívne alebo pejoratívne značenie týchto slov. Ale táto obava je zbytočná, pretože základné slová, od ktorých sú tieto nomina loci utvorené príponou *-ište*, sú zväčša abstraktá a od takýchto slov slovenčina podst. mená významu zväčšeného alebo zhoršeného obyčajne netvorí (*boj*, *let*, *dej*, *cvik*, *obeta*, *pohreb*, *nástup* a i.), takže dvojaké značenie týchto neutier s príponou *-isko* je vylúčené (*dejisko* = miesto *deja* i *veľký dej*?). Sú medzi nimi aj niektoré konkrétne slová (*obváz* + *-ište*, *popol* + *-ište*, *schod* + *-ište*, *sklad* + *-ište*), ktoré s príponou *-isko* mohli by mať aj iný význam než miestny (zväčšený, zhoršený), no jazyk vyriešil si už také problémy pri iných substantívach (*hľadište* = miestnosť v divadle, *hľadisko* = aspekt, teraz obidva významy kryje len tvar *hľadisko*, pod. *stanovište* = zastávka *taxíkov*, *stanovisko* = postoj, *hľadisko*, v terajšom jazyku len *stanovisko*). Ostatné len z vetnej súvislosti možno vyrozumiť pravý význam slova.

Záverom shrnujeme, že slová s *-ište* sú na ďalšom ústupe zo živého jazyka. Nemožno tomuto vývinu klásť do cesty pre-

⁸ Belo Letz, *Kmeňoslovné úvahy*, str. 73—4.

kážky, nemožno ho zahatať a zavrátiť opačným smerom. I nové odborné termíny tvoria sa už nie sufixom *-ište* ako staršie, lež príponou *-isko*, ako je to aj pri novom, už zaužívanom výraze *pracovisko*.

Skloňovanie gréckych vlastných a iných mien na -as v slovenčine

ANTON JÁNOŠÍK

V slovenčine pri gréckych vlastných menách na *-as* nachodíme dvojaké skloňovanie¹: domáce a učené čiže na klasický spôsob.

V starších knihách prevláda domáci systém skloňovania. Pri ňom nominatívna forma na *-as* stáva sa východiskom pre skloňovanie a slovenské pádové koncovky sa k nej rovno pripínajú ako by ku kmeňu. To je spôsob skloňovania ľahký, netreba hľadať, ustaľovať holý kmeň odsúvaním gréckej koncovky, ako je to pri druhom spôsobe skloňovania, ktorý je zaužívaný u učených ľudí, najmä u klasikov.

Druhý spôsob skloňovania je na spôsob klasických rečí a zachováva štruktúru gréckeho skloňovania. Pri ňom slovenské pádové koncovky prichodia k holému kmeňu gréckych tvarov za pádové koncovky grécke, vlastne je tu len výmena pádových koncoviek gréckych slovenskými. Kmeň, z ktorého sa pri klasickom skloňovaní vychodí, dostávame z nepriamych pádov odtrhnutím vlastnej koncovky pádovej a často býva rozšírený oproti nominatívu, ako v prípade gréckeho vlastného mena *Pallas, -ados, Ajas, -antos*.

¹ Dávnejšie podrobne spracoval takéto dvojaké skloňovanie v češtine Václav Svoboda, *Skloňování cizích jmen v češtině*, Praha 1887. V novšom čase grécke osobné mená na *-as* typu *Pythagoras, Archias* v češtine dávajú sa skloňovať na spôsob ženských podstatných mien so zakončením na *-a*, ani keby sa tak končili (na *-a*): *Pythagoras, Pythagory, Pythagoru, Pythagorou* (Pravidlá českého pravopisu, Praha 1921, str. XXVII). Najnovšie Pravidlá českého pravopisu z roku 1941 popri tomto skloňovaní podľa ženských *a*-kmeňov dopúšťajú aj genitív-akuzatív podľa životných *o*-kmeňov: *Pythagora* (str. XXXVI).

Učení ľudí s klasickým vzdelaním, najmä odborníci v gréčtine a latinčine, radi sa pridŕžajú klasického skloňovania², ktoré sa ujalo len v novšom čase vplyvom spisovnej českej reči a odbornej literatúry.

Domáci spôsob skloňovania gréckych vlastných mien na -as, pri ktorom sa vychodí rovno z nominatívnej formy, má v slovenčine svoje miesto nielen so stránky praktickej, nakoľko tu odpadajú všetky ťažkosti s uštalovaním kmeňa ako východiska na skloňovanie, ale aj so stránky historickej. Grécke tvary na -as neprešli naraz, v jednom čase, ale prichodily v rozličných kultúrnych obdobiach a tým sa javí aj ich rozvrstvenie podľa toho, akými hláskoslovnými zmenami dostaly sa do slovenského jazykového fondu. Ale pri každej jednotlivjej vrstve východiskom pre domáce skloňovanie stáva sa *nominatívna forma*.

Prvú vrstvu prevzatých gréckych vlastných mien na -as predstavuje niekoľko pozostatkov biblických osobných mien na -a v slovenčine, ktoré sa u nás udržali ešte zo starého cirkevno-slovanského jazyka na slovenskom území. Je to slovanská obmena gréckych tvarov na -as, ktorá podľa Pogorieľova je ľudového pôvodu.³ Stala sa ešte pred prekladom biblických textov; podľa tohto náhľadu sv. Cyril ich netvoril a len hotové ľudové prijímal obmenené do svojho prekladu. Po prvý raz u nás na ne ako na jazykové pozostatky z kultúrnej oblasti byzantsko-slovanskej upozornil Ján Stanislav.⁴ Z tohto typu ako doklad uvádza tvar staroslovenského osobného mena *Jóna*, ktoré je slovanskou obmenou gréckeho Ἰωάνης. K nemu

² Ján Žigo, *Písanie a skloňovanie cudzích slov*, SR V, 19–26; Jozef Hrabovský, *Ako písať v slovenskom texte grécke a latinské vlastné podstatné mená osôb*, SR VIII, 298; Ján Horecký, *Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine*, SR XII, 178 a n., najmä str. 183. Porov. ešte skloňovanie gréckych a latinských osobných mien v texte knihy u Jozefa Hrabovského, *Démostenés a Cicero*, Turč. Sv. Martin 1943, str. 11.

³ Valerij Pogorieľov, *Formy gréckich slov v kirillomefodijevskom prevoze evangelija*, Byzantinoslavica II, Praha 1930, str. 1–28. Porov. ešte Miloš Weingart, *Rukovet jazyka staroslovenského I*, Praha 1937, str. 151.

⁴ *Kultúra starých Slovákov*, Bratislava 1944, str. 67.

ďalej môžeme pripojiť tvar *Júda* z gréckeho tvaru *Ἰούδας*⁵, ktorý sa udržuje v archaickom spojení (*na*) *Šimona a Júdy*⁶, čo je elipsou z plného spojenia: (*na*) *deň Šimona a Júdy*.⁷ Forma *Júdy* predstavuje genitív mužských *a*-kmeňov, ktoré sa prvotne skloňovali na spôsob ženských *a*-kmeňov aj pri svojom prirodzenom mužskom rode. Iný archaický genitívny tvar, *Kozmy*, možno doložiť aj od tvaru *Kozma*, taktiež len osamotene v spojení: (*na*) *Kozmy a Damiána*.⁸ Forma *Kozma* je tiež obmenou gréckej formy *Kosmas*.⁹ Popri tvare *Kozma*¹⁰ ako priezvisku je známa aj forma *Kuzma*¹¹, takže v slovenčine máme dvojicu tvarov priezvisk *Kozma*||*Kuzma*. Zo starších časov slovenčiny máme ešte slovanskú obmenu *Toma*¹² z gréckeho tvaru *Θω-*

⁵ Porov. Valerij Pogorielov, l. c. 5. — *Listy filologické* LXX, str. 179.

⁶ Spojenie (*na*) *Šimona a Júdy* so starou formou genitívu *Júdy* poznám zo svojho rodného kraja (Bánovce) zo súvislosti s výkladným jarmokom, ktorý sa označuje týmto spojením. Nachodíme ho v *Kalendári Tatry banky* 1944 (28. okt.): *Šim. a Júdy*. Býva uvedený aj v soznamoch jarmokov, pripojovaných k zadnej časti kalendárov, napr. v *Matičnom kalendári* 1947 (Beluša, Krupina, Myjava, Podolíneec, Stropkov). Najnovšie v spojení (*na*) *Šimona a Júdy* začína sa archaický tvar *Júdy* hýbať, nahrádzať normálnym tvarom *Júdu*, napr. v *Misionárskom kalendári* 1947 (Bánovce nad Bebravou, ale pri Beluši ostáva archaický: *Šimona a Júdy*); dôsledne sa nahrádza v *Tranovskom evanjelickom kalendári* 1947 (Bánovce nad Bebravou, Beluša, Myjava).

⁷ Na to poukazuje podobný zjav francúzskeho výrazu *à la Noël* „na Vianoce“, ktorý treba doplniť na *à la fête de Noël*, lebo ináč nedal by sa vysvetliť ženský člen *la* pri mužskom podstatnom mene *Noël*.

⁸ Tak napríklad *Kalendár Jednoty sv. Cyrila a Metoda* 1944 v stĺpci pre rím.-katolíkov: *Kosmy a Damiana* (27. sept.); *Misionársky kalendár* 1947 v stĺpci pre gréckokatolíkov podľa starého poriadku *Kozmy a Dam.* (1. nov.); stenový kalendár 1947, vydaný redakciou časopisu *Svätý ruženec* v Košiciach: *Kozmy a Dam.*

⁹ Starokresťanské osobné meno *Kozmas* pripadá na deň 27. septembra. Je známy *Kozmas Indický* (v VI. storočí), *Kozmas Jeruzalemský* (v VIII. storočí), *Kozmas Pražský* (v XI. storočí). Porov. SR VIII, 192.

¹⁰ Tvar *Kozma* ako priezvisko je známy v Kláštore pod Znievom. Porov. SR VIII, 192.

¹¹ Priezvisko *Kuzma* žije v Turč. Sv. Martine. — Hláskoslovná zmena *o > u* v cudzích tvaroch vykonala sa cez predĺžené *ó* ako aj v prípade *forma* — *furma*, *kapitola* — *kapitula* (SR XI, 51), kde nastáva rozštiepenie aj podľa významu. Porov. ešte doklady u Juraja Hodála v článku *Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pázmány*, Historický sborník IV, 146 a n.

¹² Tvar priezviska *Toma* u Slovákov je v Strečne (Hlasy z domova

μας, ktorá sa tiež vyskytuje v základe známeho slovenského priezviska *Tomka*¹³ a *Tomin*. Priezvisko *Tomka*, obyčajne písané po humanisticky *Thomka*¹⁴, je tvorené ženskou zdrobňovacou príponou *-ka* a *Tomin* privlastňovacou príponou *-in*. Obidve prípony, ktoré dnes upotrebuje len na tvorenie ženských foriem, ukazujú, že v prvých časoch slovenského jazyka aj forma *Toma* patrila medzi mužské *a*-kmene typu *sluha*, *gazda*. Sem sa hlási aj miestne meno *Ilija*¹⁵ ako slovanská obmena gréckeho tvaru *Ἰλίας*. Zaň v dnešnej slovenčine uplatňuje sa biblický tvar *Eliáš*¹⁶, pochodiaci z neskoršej, stredovekej cirkevnej latinskej oblasti.

Okrem týchto tvarov, pochodiacich z biblických osobných mien, zachovala sa pre najstaršiu biblickú vrstvu z byzantsko-slovanskej oblasti aj forma *sotona* z gréckeho tvaru *σοτωνας*, „sotonás“ s významom „čertica, čertovská žena“. Tvar *sotona*¹⁷ so svojim pejoratívnym významom pridružil sa k skupine domáciach slov na *-ňa*, taktiež s pejoratívnym zafarbením typu *hlavaňa*, *okaňa*, *skupaňa* a tak vznikla aj druhotná forma *sotoňa*.¹⁸ Takto okrem cirkevnoslovanského tvaru *sotona* máme

a msiš, ročník XXXIII, 109) a podľa informácie redaktora Antona Porubského v podhorskej dedine Lutov (okres Bánovce). Podobne pre staršie časy slovenčiny dal by sa predpokladať tvar *Tóma* s predĺženým *-ó-* na spôsob *Jóna*, *Júda*, ako je v staročeskej forme krstného mena: *Tóma* Štítný. Zmenou *ó > ů* vznikol tvar priezviska českého spisovateľa *Tůma*.

¹³ Porov. SR XI, 189 a SR XIII, 20. Tvar *Tomka* poznám aj ako priezvisko Cigána v Bánovciach a v nárečovej výslovnosti zneje *Tóka*. Nezasvätený do pôvodu tohto tvaru je náchylný ho pokladať (najmä keď ide o cigánske prostredie) za ženskú formu *Tonka* k mužskému hypokoristickému tvaru *Tonko*.

¹⁴ Takto sa píše známe turčianske rodiny, napríklad na Bystričke.

¹⁵ Porov. Andrej Kmeť, *Veleba Sitna*, Ružomberok 1893, str. 131.

¹⁶ Je to vlastne dvojica tvarov *Ilija* a *Eliáš*. Podobnú dvojicu tvorí *Kliment*||*Klement*, ktorú ako jedinú tohto typu uvádza Ján Stanislav (porov. SR XI, 189).

¹⁷ Mir. Kálal, *Slovenský slovník z literatury aj nářečí*. Porov. aj článok *Sotoniti a sotona* od Františka Svěráka, *Listy filologické* LXX, str. 178.

¹⁸ Tvar *sotoňa* použil spisovateľ Ferko Urbánek za nadpis svojej novielky *Sotoňa* (Spisy Ferka Urbánka IV, Bratislava 1924). — Ten istý zjav zmäkčenia koncovkej slabiky (*-na > -ňa*) máme aj pri gréckom slove *machina* v západnom nárečí (Bánovce), ktoré sa obmeňuje na tvar *machíňa* s významom „mocná, tučná ženská“: *To ti je celá machíňa* (úzus).

v slovenčine aj novší tvar domáci *sotoňa*. Sem patrí biblické obecné podstatné meno *mamona*, po grécky *μαμωνᾶς*.

Podľa zakončenia sem sa zaraďuje tvar *lampa*, ktorý je obmenou gréckeho tvaru *λαμπᾶς*. Lenže v tomto prípade možno dopustiť, že forma *lampa* nebola prevzatá v najstarších časoch rovno z gréckeho jazyka, ale asi len neskoršie z ľudovej latinčiny na spôsob prevzatej skupiny latinských slov *humanita*, *charita* z pôvodných tvarov *humanitas*, *charitas*, keďže sa v cirkevnoslovanských textoch miesto nej vyskytuje tvar *lampada*, pochodiaci z rozšíreného kmeňa *λαμπᾶς*, *λαμπάδος*. Za vlády stredovekého latinského jazyka vznikla nová obmena *lampáš*.¹⁹ Obidve podstatné mená, *lampa* a *lampáš*, majú spoločný grécky základ *lampás* a pri dvojakom prevzatí dostali aj dvojaký význam.

Uvedené tvary biblických vlastných mien na *-a*, nakoľko sa zachovali do dnešnej slovenčiny, sú pozostatkami niekdajšej všeobecnej obmeny gréckych biblických foriem na *-as* v slovanskom jazyku. Predstavujú najstaršiu vrstvu slov kultúrnej oblasti cirkevnoslovanského písomníctva u Slovákov. Sú to všetko vzácne lexikálne pamiatky z doby byzantsko-slovanskej. Slovom, ide tu o najstaršie slovenské jazykové prvky.²⁰

Nebude od veci tu spomenúť, že byzantsko-slovanská vrstva biblických osobných mien na *-a* všeobecne, plne sa udržiava dosiaľ u katolíckych Chorvátov, i keď u nich ako u Slovákov stará slovanská bohoslužobná reč bola vymenená latinskou. Doklady nachodíme i v diele *Dom v stráni* od Kukučina, ktorými spisovateľ popri inom naznačuje chorvátske prostredie: šor *Ilija* Zorković (IV¹, 61), *Luka* Dubčić (6), *Kuzma* (210).

V chorvátskom jazyku systém biblických osobných mien na *-a* ako všeobecný uplatňuje sa aj pri ostatných gréckych menách vlastných mužského rodu na *-as*, patriacich do kultúrnej oblasti, napríklad starých gréckych filozofov, ako to jasne vypozerovať z vedeckého diela Chorváta Franja Šanca²¹: *Pitagora* z gréckeho *Πυθαγόρας* (49), *Toma* — *Θωμᾶς* (60), *Anak-*

¹⁹ Jolana Fludorovitsová, *A magyar nyelv latin jövevény-szavai*, Budapešť 1937, str. 18.

²⁰ Porov. časopis *Verbum*, ročník I, 409.

²¹ Franjo Šanc, *Povijest filozofije* I, Zagreb 1942.

sagora — Ἀναγόρας (63), *Protagora* — Πρωταγόρας (74), *Gorgia* — Γοργίας (75).

Biblické osobné mená tohto typu so zakončením na *-a* ostávajú u Slovanov s bohoslužobným jazykom cirkevnoslovan-ským, napríklad u Rusov: *Luka*, *papa* ap.

Takýto stav treba predpokladať aj u starých Slovákov na podklade uvedených pozostatkov, ktorý sa v plnej miere udržal do tých čias, kým trvala bohoslužobná slovanská reč na slovenskom území. No po jej odstránení a zavedení bohoslužobnej latinskej reči strácala sa aj vrstva biblických osobných mien mužského rodu na *-a* typu *Jóna* oblasti byzantsko-slovanskej tou mierou, ako prichodily nanovo obmenené formy tých istých osobných mien. Znova sa preberajú grécke tvary biblických osobných mien na *-as*, ale teraz cez latinčinu, a nie ako slovanské obmeny, a tým aj ich druhotná obmena dostáva iný habit, výzor. Latinský jazyk stáva sa kultúrnym jazykom v celej kresťanskej Európe, u všetkých európskych národov, ale jeho výslovnosť sa utvárala a stála pod vplyvom artikulácie, osvojenej pri rozprávaní vlastnej materinskej reči osobitne u každého národa. V týchto časoch koncové *-s* v klasickej latinčine bolo sa už veľmi oslabilo a tým zanikalo. Tu, v novom prostredí, koncové *-s* gréckej prípony *-as* nezaniká, lež ostáva hlasným a potom sa všeobecne mäkkí. Zmena *-s* > *-š* nebola odrazu, ale prechodila cez polomäkké *-ś*, teda *-s* > *-ś* > *-š*.²² Takto vzniká konečná prípona *-aš* a jej dlhá kvantita pravdepodobne sa ustálila podľa gréckych osobných mien s dlhou kvantitou na poslednej slabike *-ās* typu Ἰωνᾶς — *Jonáš*, Θωμᾶς — *Tomáš*.

Takto aspoň zhruba sme si osvetlili so stránky hláskoslovnej a kvantitatívnej vznik novšej formy biblických osobných mien na *-áš*, ktorá v slovenčine tvorí jednotnú pevnú vrstvu z čias stredovekého panstva latinskej kultúrnej reči u nás a svojím vznikom celkom zapadá do cirkevnej sféry: *Jonáš*, *Judáš*, *Tomáš*, *Barabáš*, *Barnabáš*, *Kleofáš*, *Jeremiáš*, *Micheáš*, *Izaiáš*, *Zachariáš*, *Sofoniáš*, *Tadeáš* a iné.

Hláskoslovná zmena latinského *s* > *š* (cez polomäkké *ś*) zasiahla aj nebiblické, vlastné grécke, klasické osobné mená,

²² Odborný a podrobnejší výklad podáva Jolana Fludorovitsová, l. c. 26.

pokiaľ sa ich častejšie používalo ako kultúrnych slov v latinskej reči, na čo poukazujú dosiaľ zachované tvary: *Augiáš*²³, *Eneáš*, *mecenáš*. Systém zmäkčenia koncového -š udržiava sa ešte v neskoršej hovorovej latinčine. Ešte Ján Hollý upotrebuje v preklade Eneidy tvar *Eneáš*²⁴ a jemu obdobné tvary oproti dnešnej obnovej klasickej forme *Eneás*.²⁵ Podobne máme z novšieho času aj tvar *Andreáš* oproti klasickej forme *Andreas*²⁶; pri ňom už nenastáva hláskoslovná zmena latinskej širšej samohlásky *a* v začiatočnej slabike *An-* v užšiu slovenskú hlásku *o*, ako je to v staršej slovenskej obmene toho istého vlastného mena *Ondráš*.

Z obecných podstatných mien sem patrí *lampáš*, *primáš*.²⁷

Celý zjav zmäkčenia latinského koncového -s úzko súvisí so všetkými ostatnými latinskými alebo polatinčenými gréckymi slovami, ktoré ako kultúrne dostali sa do slovenského jazykového fondu taktiež so zmäkčenou spoluhláskou *š*, a to v rozličných polohách: *šalvia* (lat. *salvia*), *špiritus*, *škandál*, *Štefan*,

²³ Tvar *Augiáš* prichodí v spojení *Augiášov chliev*. Od neho je adjektívum *augiášovský* (Vaj. VIII, 168).

²⁴ Wergiliowa *Eneida*, Trnava 1828, str. 3.

²⁵ Porov. Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940, str. 181. — Popri tvare *Eneás* s dlhou kvantitou býva aj tvar s krátkou kvantitou: kardinál *Eneas* Silvius Piccolomini (Dr. Jozef Špírk, *Cirkevné dejiny* II, 44).

²⁶ Doklad u Jozefa Braneckého, *Trenčín, Trnava...*, Historické povesti a články, Trnava 1939, str. 100: *Andreas*, bello abeas — po slovensky, ako som to počul od ľudu v rýme: *Andreáš*, z vojny zutekáš!

²⁷ V Pravidlách sloven. pravopisu tvar *primáš* sa uvádza len na význam 'cigánsky kapelník', kým na titul katolíckeho arcibiskupa tvar *prímas* (str. 346) s predĺženou kvantitou na prvej slabike *prím-*. Podľa príbuzných tvarov s tým istým koreňom *primán*, *primár*, *primát* aj tu by sa očakávala forma s krátkou kvantitou na začiatočnej slabike *prim-*: *primás* // *primas*. Tvar *primas* je v češtine a podľa neho sa utvoril aj pre slovenčinu tvar *prímas*. Tajovský obchádza tvar *primáš* ešte aj vo význame 'cigánsky kapelník' a miesto neho radšej tvorí tvar *primista*: *Primista* muzikantov (I, 55). V slovenčine najmä s kultúrno-historického ohľadu lepšie by zodpovedal tvar *primáš* na obidva významy, nakoľko hláskovým habitom možno ho celkom dobre zaradiť medzi ostatné podstatné mená na -áš stredovekej cirkevnej latinskej oblasti. Vo význame 'titul popredného arcibiskupa' použil ho slovenský historik Július Botto, *Životopis Štefana Marka Daxnera*, Rimavská Sobota 1922, str. 137: Na prívet *primáša* Scitovského. (Tu, pravda, nie je náležitá dlhá kvantita na slabike *prí-*.)

*pašia*²⁸ (oproti novšiemu prevzatiu *pasia*), *kaštieľ* (oproti nárečovému *kostel* a spis. *kostol*), *beštia* (lat. *bestia*), *apoštol*, *epišťola* (lat. *epistola*) ap.

Biblické osobné mená na -áš typu *Jonáš* pevne sa zaužívaly v slovenčine aj v češtine a nebol pokus obnoviť pôvodné formy na -as, nakoľko cirkevná reč býva konzervatívna a zato sa udržiujú v plnej miere doteraz. Pochodia z doby stredovekej cirkevnej latinčiny a predstavujú slovenské jazykové pamiatky z kultúrnej oblasti latinského stredoveku u nás, ktoré samy osebe tvoria kompaktný celok. Okrem nich ustálili sa v slovenčine aj niektoré, už spomínané nebiblické tvary, ako *Augiáš*, *mecenáš*, *lampáš*.

Je to všetko druhá vrstva prevzatých gréckych foriem na -as za kresťanského stredoveku, ktorú by sme azda mohli nazvať goticko-románskou oproti prvej vrstve byzantsko-slovenskej.

Systém zmäkčovania prestáva sa uplatňovať na gréckych vlastných menách a vonkoncom sa stráca od časov klasického humanizmu. Ním sa zaviera stredovek a zakončuje úplne pautstvo stredovekej cirkevnej latinčiny, ktorej sa používalo aj ako kultúrnej reči. Oživuje sa klasická, helenistická vzdelanosť a tým sa už obnovujú aj klasické latinské a grécke formy. Oživením pôvodnej gréckej klasickej formy vysvetlíme si aj tvar dnešného priezviska *Jonas*²⁹ oproti polatinčenej stredovekej forme *Jonáš* a byzantsko-slovenskej *Jóna*. Popri tvare *Jonas* je známy aj tvar *Junas*³⁰, ktorý predpokladá zmenu predĺženej samohlásky *ó > u*. To isté je pri forme byzantsko-slovenskej *Kozma* a jej obmene *Kuzma*.

No vplyv klasického humanizmu zasahuje aj cirkevnú oblasť a v nej sa tiež zpravidla ušľachťujú tvary na -as. Grécke mená na -as s krátkou kvantitou alebo takého zakončenia nachodíme najmä u Slovanov s bohoslužobným jazykom cirkevno-slovenským, menovite u gréckokatolíkov a u pravoslávnych.

²⁸ V staršej slovenčine bola známa aj forma jednotného čísla *pašia*, za ktorú sa dnes všeobecne používa tvar množného čísla *pašie*. Porov. *Ewangelia a Epištola... podľa Rádu Rímskeho Missála Klementa Osmého... Trnava 1769: Passya* (str. 64, 66, 68 a iné nasledujúce).

²⁹ Priezvisko *Jonas* vyskytuje sa na Vrútkach.

³⁰ Priezvisko *Junas* je v Turč. Sv. Martine.

V podstate svojím pôvodom je to skupina gréckych tvarov, prevzatá tiež už v mladších časoch, teda nie za prvých časov byzantsko-slovanskej kultúry, keď sa grécke biblické osobné mená ujímali v cirkevnoslovanskom jazyku ako slovanské obmenené formy na -a typu *Jóna, Luka*.

Hojne dokladov na túto najmladšiu vrstvu gréckych tvarov v cirkevných osobných menách na -as, prípadne s takým zakončením, nachodíme v našich kalendároch, kde sú uvedené po stípcoch na jednotlivé kalendárne dni, napríklad:

Kalendár Jednoty sv. Cyrila a Metoda na rok 1944 v prvom stípci pre gréckokatolíkov uvádza nominatívne tvary: *Taras* (9. III. al. 25. II.), *Kozmas* a *Damián* (14. VII. al. 1. VII.), *Euplas* (24. VIII. al. 11. VIII.), *Pegas* (15. XI. al. 2. XI.), *Minas* (24. XI. al. 11. XI.), *Menas* (23. XII. al. 10. XII.); v druhom stípci pre rímskokatolíkov genitívny tvar: *Sabasa* (5. XII.).

Misionársky kalendár na rok 1947 v prvom stípci pre rímskokatolíkov uvádza v nominatíve: *Hermas* (9. V.), *Sabbas* (5. XII.), *Melchias* (10. XII.); v druhom stípci pre gréc.-katolíkov podľa nového poriadku: *Babilas* (24. I.), *Sabas* (24. IV.), *Fokas* (22. IX.), *Samonas* (15. XI.), *Sofoniás* (3. XII.), *Sabbas* (5. XII.); v treťom stípci podľa starého poriadku a v genitíve: *Silása* (30. VII.), *Manasa* (2. IX.), *Minasa* (11. XI.).

Kalendár Katolíckej jednoty slovenských žien 1947 v prvom stípci pre rím.-katolíkov uvádza v genitíve: *Sabasa* (5. XII.), *Damasa* (11. XII.); v druhom stípci pre gréckokatolíkov podľa starého poriadku: *Silása* (30. VII.), *Manasa* (2. IX.).

Tranovský evanjelický kalendár 1909 v prvom stípci pre evanjelikov uvádza v genitíve: *Silasa* (19. VI.); v druhom stípci pre katolíkov: *Damasa* (11. XII.); v treťom stípci pre pravoslávnych podľa starého poriadku: *Sabasa* (24. IV.), *Fokasa* (23. VII.), *Silasa* (30. VII.), *Euplasa* (11. VIII.), *Fokasa* (22. IX.), *Aretasa* (24. X.), *Sabbasa* (5. XII.), *Menasa* (10. XII.).

Kalendár Tatry banky 1944 v prvom stípci pre rím.-katolíkov uvádza v genitíve: *Sabasa* (5. XII.), *Damasa* (11. XII.); v druhom stípci pre evanjelikov: *Silasa* (9. X.); v treťom stípci pre gréckokatolíkov podľa starého poriadku: *Silása* (30. VII.), *Euplasa* (11. VIII.), *Manasa* (2. IX.), *Aretasa* (24. X.).

Matičný kalendár 1947 v prvom stípci pre rím.-katolíkov

uvádza v genitíve: *Sabasa* (5. XII.), *Damasa* (11. XII.); v druhom stípci pre evanjelikov: *Silaša* (9. X.); v treťom pre grécko-katolíkov podľa starého poriadku: *Silása* (30. VII.), *Manasa* (2. IX.), *Aretáša* (24. X.), *Menasa* (10. XII.).

Stenový kalendár na rok 1947, ktorý vydala redakcia „Svätého ruženca“ v Košiciach pre rím.-katolíkov, uvádza v genitíve: *Sabasa* (5. XII.), *Damasa* (11. XII.).

Na týchto uvedených tvaroch na *-as* cirkevnej sféry, či sú už celým svojím zakončením od pôvodu grécke, alebo dostali iným činom len podobu gréckych slov na *-as*, sa odráža jednotné domáce skloňovanie; grécka koncovka *-as* ani v jednom prípade sa neodsúva, koľko ráz sa uvádza v genitívnom tvare.

Osamotene sa tu vyskytuje aj dlhá kvantita v gréckej prípone *-ás*, ako v nominatívnom tvare *Sofoniás* a v genitívnom tvare *Silása* popri tvare s krátkou kvantitou *Silasa*. Tak isto osamotene sa zjavuje mäkkenie na spôsob polatinčených gréckych foriem staršej, stredovekej vrstvy na *-áš* v prípade *Aretáš* a *Silaš* (za očakávané *Siláš*).

Aj na týchto cirkevných osobných menách s gréckou podobou možno konštatovať, že domáce skloňovanie s ponechaním *-as* je pevné a tak isto koncové *-as* ostáva pevné aj v tvaroch prisvojovacieho prídavného mena. Také skloňovanie sa uplatňuje už od najstarších čias v slovenskej spisbe: pohanských Učiteľov *Pithágorasa*, *Auzóniusa* (Juraj Fándli, Druhí Piľní Hospodár, Trnava 1792, str. 421), thebanského *Epaminondasa* (Albert Gazda, Hortus Florum I, 66), *Joasa* (145), *Lauritasovi*... *Kalchasovi* (J. Kollár, Cestopis obsahujúci cestu do Horní Italie, Praha 1862, str. 74), *Lauritasovi* (287), *Fidiasů*, Rafaelů dílo (Slavy dcera, sonet 43), o *Fidiasoch* (Sládkovič, Sobrané básne, MS 1930, str. 181), dla viery *Kozmasa* (Fr. V. Sasínek, SP 1881, str. 18), kňaza *Ibasa* (Jozef Špirko, Cirkevné dejiny I, 130), *Hermasov* pastier (79), život *Bardasov* (273), patriarchu Serafína *Tanasa* (II, 271), *Midasa* (Miloš Janoška, Staré báje grécke 8), s *Arethasom* (Štefan Osuský, Prvé slovenské dejiny filozofie 115), záznam od *Kosmasa* (Slovák 9. I. 1944, str. 7e), Česká kronika *Kosmasova* (Pavel Bujnáč, Stručné dejiny literatury československej po Štúra, 1923, str. 14), *Kosmasova* Chronica Bohemorum (Alojz Miškovič—Milan Pišút, Dejiny slovenskej

literatúry pre VI. triedu, str. 28), Podľa *Zachariasa* (Katolícke noviny, ročník 62, číslo 20, str. 1a), od *Bardasa* (Historický sborník IV, 297), v službách Herodesa *Antipasa* (Písmo sväté Nového zákona, 1946, str. 252), Ježiško vzkriesil mladého *Dis-masa* (Svätá rodina, ročník XL, str. 91) a iné.

Domáci spôsob skloňovania popri starogréckych prichodí pravidelne pri novogréckych vlastných menách: generála *Plastirasa* (Slovák 5. I. 1945, 1b), *Charasa* (vinníka) (26. XII. 1944, 2b), generála *Gonatasa* (Gardista 21. I. 1945, 2c), *Mandakassove* výrazy nespokojnosti (29. XII. 1944, 2b), prístavy v *Patrasse* a *Solune* (11. I. 1945, 2c) ap.

Podobný stav je pri všetkých priezviskách gréckej podoby u Slovákov, napríklad: (u) *Thomasa*³¹, (u) *Jonasa*, (u) *Klímasa*³² a tak isto pri ostatných vlastných menách na -as, ktoré nie sú gréckeho pôvodu alebo ich prípadný grécky pôvod je už celkom zastretý: Jagiá pripomenul i *Ulfilasa* (Škultéty, Nehaňte ľud môj!, str. 21), Uršula *Benincasová* (Špirko, Cirkevné dejiny II, 239), generála *Gallasa* (170), Karola *Maurasa* (328), grófa *Montegalasa* (331), *Pajasovi*, svojmu psovi (Hermann Hunnermann—Štefan Dian, Na ostrov smrti, Nitra 1946, str. 14), Dionýz z *Halikarnasu* (Ernest Hello—Valentín Kalinay, Veda, Košice 1946, str. 125).

Prakticky z tohto všetkého vychodí, že v slovenčine vlastné aj všetky iné mená na -as, vyskytujúce sa v moderných jazykoch okrem gréckych historických, kde nateraz sa uplatňuje aj klasické skloňovanie, pravidelne sa skloňujú na domáci spôsob s ponechávaním koncového -as, ako napríklad novogrécke alebo rozličné pseudogrécke³³, španielske, litovské, flámske ap.: *Gorilas*³⁴, *Gormas*, *Chastas*³⁵, páter *Campanas*³⁶, generál *Cabanel*

³¹ Tvar priezviska *Thomas* je známy v Topoľčanoch (odborný učiteľ), tvar *Tomas* v Uhrovci (okres Bánovce; podľa redaktora Antona Porubského) a v Ružomberku (ústne).

³² Priezvisko *Klímas* je v Kláštore pod Znievom (pri stanici).

³³ Myslím tu na rozličné umele tvorené slová na spôsob gréckych slov (najmä u spisovateľov divadelných kusov).

³⁴ Meno osoby prologu Molièrovej komédie *Zdravý nemocný*. Slovenský preklad od Františka Kalinu, Turč. Sv. Martin 1946, str. 7, 11.

³⁵ Meno hrdinu u francúzskeho spisovateľa Chateaubrianda v diele *Atala* (Ch.-M. Des Granges, *Histoire de la littérature française*, 39. vydanie, str. 761).

las, major *Tordelas*, kapitán *Alcalas*, mestá *Cabanas*, *Illescas* a *Algeciras*, v *Texase*³⁷, prezident *Rosas* (Špirko, Cirkevné dejiny II, 390), minister *Canalejas* (377), Viliam *Miklas* (460), *Dikeanas*³⁸, *Pajas*³⁹, *Boas*⁴⁰, *Ragas*⁴¹, *Kotvas*⁴², *Kamas*⁴³, *Aquinas*⁴⁴, *Hutlas* (Orava), *Kytas* (Turiec, Štiavnička) a iné.

Takto sa ďalej skloňujú všetky obecné podstatné mená na -as domáceho alebo cudzieho pôvodu bez výnimky, či sú to už udomácnené slová pôvodu gréckeho a latinského, alebo iného, napríklad: *tartas*, *mamľas*, *trľvas*, *atlas*, *ischias*, *pegas*, *bibas*, *virgas*, *kanafas*, *haras*, *kalfas*, *keľas*, *ananas*⁴⁵, *kamas* ap.

Na koľko je domáci spôsob skloňovania cudzích vlastných mien s ponechávaním koncového -as prirodzený pre Slováka a vžitý v jeho jazykovom povedomí, badať najmä z toho, že pri skloňovaní na klasický spôsob s vynechávaním prípony -as dopúšťajú sa mýlky aj ľudia s prehĺbeným klasickým vzdelaním. Napríklad u Jozefa Špirku vlastné meno *Papias* dostáva genitívny tvar *Papiu* v kontexte: Listy Polikarpa, *Papiu* (Cirkevné dejiny I, 79) podľa spôsobu skloňovania mužských a-kmeňov, ani keby jeho nominatívny tvar bol „Papia“. Keďže v tomto prípade ide o nominatívnu formu *Papias* (str. 54), mal by stáť genitív *Papia* podľa skloňovania na spôsob klasikov,

³⁶ Vlastné meno španielske, známe z nedávnej národnej revolúcie, aj ostatné nasledujúce.

³⁷ Časopis *Hlasý z domova a z misií*, XXXIII, str. 14b.

³⁸ Dievčenské priezvisko pani *Márie Višňovcovej* z Turč. Sv. Martina (Podháaj). Rod pochodí z Poľska, pravdepodobne z Litvy.

³⁹ Meno psa z flámskeho kraja (už citované z knihy *Na ostrov smrti*).

⁴⁰ Pod menom *Franz Boas* je uverejnený článok *Černost v Amerike* v Národopisnom sborníku, ročník VIII, str. 22.

⁴¹ Priezvisko sa vyskytuje v Bánovciach nad Bebravou.

⁴² Známe priezvisko vo Farkašine (blízo Trnavy). Ústne akad. sochár *Fraňo Štefunko*.

⁴³ Ako priezvisko sa vyskytuje na okolí Žiliny. Obecné meno *kamas* je rozšírené v slovenských nárečiach (M. Kálal, l. c. 228).

⁴⁴ Rehoľné meno pátra dominikána B. Gaburu v Trenčíne.

⁴⁵ *Pravidlá sloven. pravopisu* z roku 1940 uvádzajú *ananas* (s dlhou koncovkou -ás), kým všeobecná výslovnosť a literatúra ukazujú na *ananas* s krátkou kvantitou: *ananasom* (Vaj. X, 173), *ananasý* (Hv. V, 323). *Slovník spisovného jazyka slovenského*, Turč. Sv. Martin 1946, popri tvare *ananas* platných *Pravidiel slovenského pravopisu* zaznačuje aj tvar *ananas* s náležitou krátkou kvantitou.

ako je to aj v prípade *Audia* (I, 119) k nominatívne mu tvaru *Audias*. Vyskytuje sa aj forma *Papiáš**, ktorá svojou podobou (so zmäknčenou príponou -áš) sa zaraďuje do stredovekej latinskej vrstvy obmenených biblických osobných mien typu *Jonáš* oproti forme *Papias*, aká zas pripomína najmladšiu vrstvu vlastných mien gréckych, prevzatých od čias klasického humanizmu.

Podobne aj Juraj H o d á l vo svojom článku *Pôvod, sídla a hodnosť predkov rodu Hunt-Pázmany*⁴⁶ nadväzuje na grécku podobu nominatívneho tvaru *Kosmas* v priamej súvislosti s akuzatívnou formou *Kozmu*, ktorá sa však organicky viaže k nominatívnej forme *Kozma*, a nie *Kozmas*. Upotrebuje aj nominatívny tvar *Kozma*, ale to, ako ukazuje kontext, len akosi ex post pod vplyvom skloňovaných tvarov nevdojak vyrovnaním podľa mužských *a*-kmeňov, do ktorých patrí práve aj byzantsko-slovenský tvar *Kozma*. Grécke nominatívne tvary *Kozmas*, ktoré upotrebuje vo svojej práci popri nominatívnom tvare *Kozma*, dávajú tušiť, že autor usiloval sa skloňovať grécky tvar *Kosmas* na klasický spôsob s vynechávaním gréckej prípony -as, ale vrozený slovenský jazykový cit ho od neho odviezol a inštinkatívne nasledoval skloňovanie obmeneného domáceho slovenského tvaru *Kozma*, známeho ako priezvisko.

Takéto mýlky, nedôslednosti a iné ťažkosti pri domácom slovenskom skloňovaní sa nevyskytujú, lebo pri ňom sa berie za východisko celý nominatívny tvar gréckeho alebo iného cudzieho mena na -as a naň ako na taký pripínajú sa jednotlivé slovenské pádové koncovky. Tento spôsob skloňovania najlepšie vyhovuje aj najširším vrstvám slovenského národného celku, nakoľko možno ho upotrebiť jednotne, bez výnimky pre všetky cudzie mená so zakončením na -as. Najmä táto praktická stránka, na ktorú sme už poukázali hneď na začiatku, vedie k tomu, aby sme sa postavili pri všetkých gréckych vlastných menách na -as za domáce skloňovanie ako správne, keďže všeobecne vyhovuje systému skloňovania všetkých cudzích slov v sloven-

* Dr. Štefan Zlatoš a Dr. Anton Ján Šurjanský, *Písmo sväté Nového Zákona*, Trnava 1946, str. 238.

⁴⁶ *Historický sborník* IV, 158.

čine; klasické skloňovanie mohlo by sa trpieť ako archaické len pre historické kultúrne grécke osobné mená typu *Pytagoras*, kde skloňovanie s odsúvaním gréckej prípony na *-as* je zaužívané u klasikov, takže pri nich by bolo možné dvojaké skloňovanie: na domáci, i klasický spôsob. No takýto spôsob skloňovania nie je osamotený. Podobný zjav máme pri prevzatých gréckych stredných *nt*-kmeňoch typu (το) *δράμα*, *δράματος* v slovenčine. Zpočiatku sa tak isto ustálilo skloňovanie na klasický spôsob so stredným rodom (to) *drama*, (toho) *dramata*, pravdepodobne vplyvom češtiny, ale domáci systém skloňovania podľa nominatívneho zakončenia na *-a* časom zvíťazil a zaradil ho medzi ženské *a*-kmene, keďže sa inštinktívne pri nich necítil stredný rod. Týmto činom nastalo vyrovnanie podľa nominatívu a tak kmeňový znak *-nt-* ustúpil. Aj tu nominatívny tvar na *-a* stal sa východiskom pre domáce skloňovanie a ustálil sa tvar so ženským rodom i pri tom všetkom, že aj v slovenčine je obdobný *-nt*-kmeň stredného rodu typu *dievča*, *dievčata*. Tak isto v spisovnej reči sa tu ponecháva klasické skloňovanie *nt*-kmeňové (*drama*, *dramata*) ako archaické popri jednotnom domácom skloňovaní na spôsob žen. *a*-kmeňov so ženským rodom: *dráma*, *drámy*.

Dnes, keď je všeobecný úpadok štúdia starého, klasického gréckeho jazyka, skloňovanie na klasický spôsob cíti sa už veľmi odbornícke a zato bude len prirodzené, keď radšej dáme sa plne uplatňovať domácomu skloňovaniu v slovenčine aj pri kultúrnych gréckych osobných menách na *-as* i vo vedeckej spisbe.

V tejto súvislosti príde tu pripomenúť, že domáci systém skloňovania, pri ktorom sa vychodí z plného nominatívneho tvaru, nepriamo odobrujú aj Pravidlá sloven. pravopisu, keď k nominatívnym tvarom kultúrnych gréckych osobných mien *Eneás*, *Ajas* uvádzajú na spôsob domáceho skloňovania podobu genitívu *Eneása*, *Ajasa*.

Označovanie dlhej kvantity v tvare *Eneás* vidí sa neobyčajné oproti dosiaľ uvádzaným gréckym tvarom s jednotnou krátkou kvantitou *-as*. Možno sa domnievať, že v tomto prípade účinkoval vplyv stredovekej obmenenej formy *Eneáš* na spôsob biblických osobných mien typu *Jonáš*. Ale najskôr ide

tu o presné fonetické zachytenie dlhej kvantity pri prepisovaní gréckeho polatinčeného tvaru osobného mena *Aenēās*.⁴⁷

Týmto sa vynoruje otázka označovania alebo neoznačovania dlhej kvantity prípony *-ās* gréckych osobných mien pri prepisovaní do slovenčiny. Dr. Jozef Hrabovský navrhoval, aby sa každá grécka litera zachytila v slovenskom písme „príslušnou slovenskou, na dotyčnom mieste foneticky totožnou literou“⁴⁸; v našom prípade by teda prišlo dlhé *á*. K tomu Hrabovský uvádza takéto príklady: *Γοργίας*, *Gorgiás*, *Ἐπαμεινώνδας*, *Epameinóndás*, *Ἡγέσιος*, *Hegésiás*, *Πυθαγόρας*, *Pýthagorás*, *Φειδίας*, *Feidiás*. Iné príklady sú ešte v jeho práci *Démostenés a Cicero*: *Τεισίας*, *Teisiás* (str. 8), *Πρωταγόρας*, *Protagorás* (9), *Λυσιás*, *Lysiás* (10).

Navrhovaná všeobecná dlhá kvantita *-ās* gréckych osobných mien pri prepisovaní do slovenčiny, ako ju máme v prípade *Eneás* a v návrhu Dr. Jozefa Hrabovského, stojí v jednej kvantitatívnej rovine s obmenenými latinskými tvarmi kresťanského stredoveku typu *Jonáš*, *Augiáš*, *Eneáš*. V takomto smysle aspoň teoreticky žiadal by sa tiež jednotný dlhý systém prípony *-ās*. Podobný prípad vidíme aj pri prevzatých latinských slovách s podobnou príponou *-án* (z lat. *-ānus*) typu *Kojetán*, *františkán*, *kaplán*, *kastelán*, *Kilián*, *Damián*, *Hadrián*, *Julián*, *Marián*. Ale popri nich sú aj tvary s krátkou kvantitou, ako je v tvaroch *Urban*, *Štefan* (oproti českému *Štěpán*), ktoré už predstavujú vrstvu silne udomácnenú. Za takú azda bude možno pokladať aj grécke obmenené tvary na *-as* s krátkou kvantitou, ktoré sa vyskytujú najmä v cirkevnej sfére. Na takomto základe ľahko pochopíme aj dvojakú kvantitu cirkevného mena *Silas*||*Silás*.

No nateraz, keď je natoľko zaužívaná krátka kvantita na *-as* v gréckych osobných menách už silne polatinčených a udomácnených v cirkevnej sfére, alebo aj v obecných podstatných menách a priezviskách (*Kefas*⁴⁹, *Jonas*, *Thomas*, *Klímas*, *atlas*),

⁴⁷ Peter Tvrdý, *Latinsko-slovenský slovník*.

⁴⁸ SR VIII, 299.

⁴⁹ Doklad má *Písmo sväté Nového zákona*, 1946, str. 244: [Ježiš] povedal mu: „Ty si Šimon, syn Jánov. Budeš sa však volať *Kefas*“, — to znamená Peter (Skala).

nie je možné uplatňovať v spisovnej slovenčine vonkoncom systém s dlhou kvantitou v gréckej prípone *-ás*, ako má na mysli Hrabovský v spomenutom návrhu. Dlhá kvantita mohla by ešte obstať ako všeobecný systém gréckych osobných mien v kultúrnej sfére pri typoch *Eneás*, *Gorgiás*, kde sa grécka prípona *-ás* stýka so samohláskou, čo má zaiste aj vplyv na výslovnosť dlhej samohlásky *-á-*, ako sa to prakticky ukazuje aj v obdobných prípadoch polatinčených gréckych alebo latinských osobných mien typu *Kilián*, *Damián*, *Hadrián* pri prepisovaní do slovenčiny. Ale popri tvaroch *Eneás*, *Georgiás* vyskytuje sa aj krátka kvantita, ako sme mali v osobných menách *Audias*, *Papias* v cirkevnej sfére u Jozefa Špirku a inde. Tak sa vidí, že v cirkevnej oblasti všeobecne sa javí tendencia krátkej kvantity, kým v kultúrnej sfére zas tendencia dlhej kvantity, najmä pri gréckych osobných menách na *-iás*, *-eás*, ktoré sú v shode so zaužívaným úzom pri vyznačovaní dlhej kvantity obdobných prípadov latinských alebo polatinčených tvarov v slovenčine: *Florián*, *Hadrián*, *Marián* ap. Pre konečné riešenie otázky dlhej a krátkej kvantity pri prepisovaní gréckych osobných mien tohto typu (*-as*, *-ias*, *-eas*) do slovenčiny v záujme jednotnosti a obľahčenia nášho pravopisu navrhujeme systém všeobecnej krátkej kvantity, s čím súhlasí aj Dr. Jozef Hrabovský.⁵⁰

Nominatívne tvary na *-as* prevzatých osobných mien gréckych, prípadne celkom neznámych pri prepisovaní do slovenčiny majú predovšetkým prednosť oproti prepisovaniu s *-ás*, že so svojou krátkou kvantitou pridružujú sa k inej skupine cudzích, negréckych osobných mien alebo aj obecných mien tohto zakončenia a s ňou tvoria jednotný typ pre skloňovanie na podklade slov domácich alebo silne udomácnených s príponou *-as*.

Ináč tvary gréckych vlastných mien s označenou dlhou kvantitou *-ás*, pokiaľ sa vyskytujú, najmä pri typoch *-iás*, *-eás* (*-oás*), ukazujú na silnú pozíciu svojej prípony práve v predĺženej samohláske *-á-* a tým potom neprichodí sa koncovke odsúvať pri skloňovaní podobne, ako sa ani neodsúva v prí-

⁵⁰ Dr. Jozef Hrabovský (po prečítaní rukopisu) ako klasik sa vyjadril, že i on súhlasí s takýmto návrhom, keďže v ňom sa uplatňuje jednotnosť a obľahčenie nášho pravopisu.

pade koncovky *-áš*, ktorá je obmenou gréckej prvotnej koncovky *-as* účinkom stredovekej latinčiny ako kultúrneho jazyka. Ztadeto nepriamo silnú pozíciu možno prenášať aj na koncovku *-as* (s krátkou kvantitou) a zato niet vecného dôvodu, prečo by sa zakončenie *-as* gréckych vlastných mien, najmä osobných, nemohlo pokladať za časť nominatívneho tvaru pri celom slovenskom skloňovaní na spôsob všetkých ostatných cudzích mien s tým istým zakončením na *-as*, teda bez odsúvania *-as*.

Znovu treba zdôrazniť, že hlavne so stanoviska praktického načímsa stavať za domáci spôsob skloňovania vlastných mien v slovenčine, či už ide o tvary dávno udomácnené v slovenskej spisbe, alebo len nanovo použité, jednoducho prepísané. V dnešných časoch, keď sa vonkoncom zanedbáva znalosť klasických rečí, ťažko už klasikom poukazovať na klasické skloňovanie ako jedine oprávnené, správne.

Zo všetkého, čo sme naširšie uviedli v súvislosti s gréckymi menami na *-as* mužského rodu, vychodí, že nič nestojí proti systému slovenského jazyka, aby sa všetky grécke vlastné mená s príponou na *-as* skloňovali na slovenský, domáci spôsob.

Celkove, čo sa skloňovania týka, je možná dvojaká línia: 1. *etymologická*, alebo 2. *domáceho zvyku*. Ak pri vyznačovaní kvantity koncovky *-as/-ás* sa rozhodujeme v záujme jednotnosti a obľahčenia nášho pravopisu pre krátku kvantitu *-as* podľa domácich a udomácnených cudzích slov s týmto zakončením a vyhýbame etymologickému spôsobu zachycovania dlhej kvantity (*-ás*), tak potom v shode s touto zásadou patrí sa odbočiť aj pri skloňovaní od etymologického princípu — ktorý je iba výsadou niekoľkých študovaných ľudí — a zaviesť skloňovanie na ľudový spôsob, ktorý vychodí z nominatívneho základu: *Ajas, Ajasa*⁵¹, *Ěneas, Ěneasa*⁵², *Pallas, Pallasa*⁵³, *Pythagoras, Pythagorasa* atď.

⁵¹ Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1940 uvádzajú s krátkou kvantitou *Ajas*, kým *Ěneas* zasa s dlhou.

⁵² Dr. Jozef Hrabovský navrhuje písať *Ěneas* (s dlhým začiatočným *Ě-*), nakoľko latinskú literu *ae* obyčajne prepisujeme do slovenčiny ako dlhé *é*: *Aeneas* — *Ěneas*, Porov. *Caesar* — *César*.

⁵³ Porov. seriú ľudového čítania *Pallasove romány*.

Shrnujeme: V celom historickom vývine slovenského jazyka sa ukazujú tri vrstvy prevzatých gréckych vlastných mien na *-as*.

Prvá vrstva typu *Jóna, Júda* patrí do staršej doby byzantsko-slovanskej a predstavuje pozostatky zo starej cirkevnej slovančiny. Skloňuje sa podľa domácich *a*-kmeňov mužských typu *sluha*; archaický genitívny tvar na *-y* sa zachováva v ustálenom spojení *Šimona a Júdy*.

Druhá vrstva zahŕňa biblické mená na *-áš* typu *Jonáš, Judáš, Tomáš*, ktoré svojím zmäkčeným koncovým *-š* sa zaraďujú do kultúrnej oblasti stredovekej latinčiny. Podľa zakončenia na mäkkú spoluhlásku prichodí im skloňovanie na spôsob domácich *io*-kmeňov mužského rodu.

Tretia vrstva ako najmladšia v slovenčine sa zjavuje od čias latinského humanizmu a tvorí väčšiu skupinu gréckych tvarov na *-as* (*-ás*). Svojím zakončením hlási sa medzi *o*-kmene mužské. Ich jednotné skloňovanie spočíva na domácom systéme bez odsúvania koncového *-as*. Pri kultúrnych, starých gréckych priezviskách možno dopustiť aj nateraz zaužívané skloňovanie na klasický spôsob ako archaické, ale ten ostáva pre slovenčinu nedomáci, cudzí.

Zo štúdií o slovenskom slovníku etymologickom

VÁCLAV POLÁK

II.

Sloven. *gana* 'hruda'.

Ján B l a h o¹ svojho času slovenské dialektické *gana* 'hruda' (slovo doteraz nezaznamenané, žijúce na strednom Považí) etymologicky spojil so substrátovým základom *gana*, *ganna*,

¹ *Substrats préromans en slovaque*, Linguistica Slovaca III, 1941, 25—40.

na ktorý v rozsiahlej štúdii bol upozornil V. Bertoldi.² Podľa neho na slovo *gana* by sme sa mali dívať ako na substrátový základ, príbuzný ibersko-stredomorskému slovu, ktoré sa v rôznych obmenách vyskytuje na rozsiahlom území od Pyrenej až po Alpy. Táto veľmi lákavá rovnica etymologická so stránky významovej³ je veľmi málo pravdepodobná s hľadiska hláskoslovného, lebo ťažko uveriť⁴, že by Kelti ako indoeurópsky národ boli zanechali na Slovensku slová iberské (predindoeurópské, miestne viazané na severozápadné Stredomorie) a že by tieto slová, prechádzajúce za šesť alebo sedem storočí cez jazyky rôznych nájazdnických kmeňov, boli sa dostali k Slovákom, v jazyku ktorých by potom boli unikly zmeny $g > h$, hoci všetky staré slová, domáce i cudzie, túto zmenu vykazujú. Teda tento výklad by bol prijateľný len vtedy, keby sa v slovenčine vyskytoval tvar s *h*, teda **hana*, aký — ostatne — sa vyskytuje v moravskom miestnom mene *Haná*, ktoré vykladám z toho istého základu⁵ podobne ako české *Haná*, vyskytujúce sa pri Rakovníku.⁶

Teda otázka etymologie dialektického slovenského *gana* „hruda“ je nedoriešená a dosiaľ stále otvorená.

Mal som nedávno príležitosť upozorniť tu⁷, ako slovo *baňa* a príbuzné útvary vznikli z tlaku feudálneho spoločenského

² *Problèmes de substrat*, BSL XXXII, 1931, 93—184.

³ Toto *gana*, vyskytujúce sa v menách riek v južnom Francúzsku a v alpskej časti Lombardie, prichodí v niektorých nárečiach aj ako apelatívum v miestnych menách v Limousin, Marche a Auvergne a označuje tu potoky, opustené kamenité miesta, zručaniny a kamenitú neúrodnú pôdu. V. Bertoldi cituje vo svojej štúdii z *Dictionnaire topographique du Cantal* doklady, ako: La *Gania* z r. 1348, apud cruce de la *Gana* z r. 1522, La *Gana* de La Broa z r. 1464, La *Gannette* „terre inculte“. Tento apelatívny význam je podopretý aj provensalskými slovami *ganne* „amas d'eau sur un terrain spongieux d'où s'écoule une petite ruisseau“, *gana* „mare, sentier faugeux, fossé“. V Trentine *gane* znamená „piano solcato“, porov. lago di *Ganna* „piccolo laghetto in terreni un po' torbosi“ a pod.

⁴ Vl. Šmilauer, *Časopis pro moderní filologii* XXVIII, 1942, 222 a n. v recenzii Blahovej štúdie.

⁵ *Haná*, *Časopis pro mod. filologii* XXVIII, 1942, 151—152.

⁶ Porov. locum dictum wigo *Hana* z r. 1319. Citované podľa Sedláčkovej *Snůsky starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy*, Praha 1920, str. 184.

⁷ *Slovenská reč* XIII, 1947, 44—51.

typu ako kultúrne jazykové výpožičky, súvisiace s kolonizačnými prúdmi stredovekými. S nimi chce by som teraz spojiť dialektické *gana* „hruda“. Spojujem totiž podobne ako J. Blaho toto slovenské slovo s románskymi útvarmi ibersko-stredomorského pôvodu, ktoré podľa Bertoldiho majú význam: 1. „amas de pierres à la suite d'un éboulement de la montagne“, 2. „terre rocailleuse et inculte“, 3. „lit de torrent, plein de cailloux“, teda význam, ktorý ani v jednom prípade nie je ďaleko od významu, aký by zodpovedal etymologickej rovnici Blahovej. O životnosti tohto ibersko-stredomorského sémantického základu v severoitaliánskych dialektoch a či vôbec v istej skupine jazykov románskych svedčí stredohornonem. *gant* „felsgerölle“⁸, rovnako ako nem. dial. *Gand* „Schutthalde“, *Gandecken* „Steinwälle“⁹, ktoré sa dajú vysvetliť ako výpožičky z tohto produktívneho typu románskeho, nech už je akéhokoľvek pôvodu. Súdim totiž, že vzhľadom na slovenské *-g-*, ide o slovo, ktoré do slovenčiny preniklo až po zmene *g > h* v slovenčine a že teda nejde o slovo substrátové, ako mal na mysli Blaho, keď exponoval svoju etymologickú rovnicu. Takým substrátovým slovom je pravdepodobne české a moravské miestne meno *Haná*, vykazujúce hláskový vývoj, ktorý nie je na prekážku výkladu, že ide o substrátový sémantický základ, a to tým skôr, že vzhľadom na jeho „ibersko-stredomorský charakter“ ide asi o slovo z jazyka príslušníkov kultúry zvoncových pohárov z mladšej doby kamennej, prenikajúcej až do strednej Európy a vykazujúcej približne rovnaké geografické rozšírenie. Naproti tomu životné románske slovo, označujúce rôzne typy terénu, preniklo do slovenčiny až so stredovekými kolonizačnými prúdmi románskymi azda ako špeciálny termín pôdohospodársky. Tým, pravda, odstránime najpodstatnejšiu slabinu Blahových výkladov. Zároveň tým datujeme i túto lexikálnu výpožičku: do slovenčiny slovo *gana* nepreniklo prv ako po zmene *g > h*.

Pravdepodobnosť tohto výkladu možno podoprieť niekoľkými faktami.

Slovenské *gana* nie je jediná výpožička tohto typu. Zdá sa,

⁸ M. L e x e r, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, Leipzig 1940, str. 53.

⁹ *Der Sprach-Brockhaus*, Leipzig 1940, str. 201.

že v slovenčine je viac slov, ktoré majú priame obmeny v románskych slovách. Citujem napríklad slov. *galeta*, *galetka* 'nádobka na dojenie, nádobka, súdok na bryndzu';¹⁰ majú obmenu v severotalianskych (lomb.) *galeda*, (engand.) *gialaida*, porov. stfranc. *jaloie*, *jalaie*, *jalat*, *jalet* a pod., ak nehľadíme na tvary, ako *geleta*, *geletka* s tým istým významom, vychádzajúcim asi z nem. *Gelte* 'nádobka', anglosas. *gellet*, starohornonem. *gellita*, stredohornonem. *gelte* 'nádobka na tekutinu'¹¹, ktoré sú tiež románskeho pôvodu podobne ako stredohornonem. *gant* a nem. dial. *Gant* (porov. vyššie) a ktorých odrazom sú nielen uvedené formy s *-e-* v slovenčine, lež i čes. dial. *geleta*, *geletka*¹², resp. staročes. *geltna*¹³, pol. *gieleta*.¹⁴ Maďarské *galéta* podobne ako albánske *galete* a slov. *galeta*, *galetka* nie sú vzhľadom na tieto súvislosti rumunského pôvodu¹⁵ a možno ich najpohodnejšie vyložil priamo z latinského (stredovekého) *galeta*, *galita* temného pôvodu¹⁶, alebo z útvarov románskych.

Z toho by vyplývalo nielen pre problematiku slov. *galeta*, ale i *gana*, že v stredoveku musíme počítať s prenikavým vplyvom románskeho živlu v stredovekých kolonizačných prúdoch na Slovensku. Nemám tu na mysli len jazykový vplyv stredovekej kolonizácie v tom smysle, ako som o ňom hovoril vo svojej úvahe o slove *baňa*. Slovo *gana* podobne ako *galeta*, *galetka*

¹⁰ M. Kálal, *Slovenský slovník z literatury aj nářečí*, Banská Bystrica 1924, str. 143, 147; P. Tvrď, *Slovenský frazeologický slovník*, Praha—Prešov 1933, str. 133, 135. Porov. D. Crânjala, *Rumunské vlivy v Karpatech*, Praha 1938, str. 275 a pod.

¹¹ Porov. F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, II. vyd., Berlin—Leipzig 1944, str. 196; M. Lexer, l. c. 59 a pod.

¹² Doložené už u Jungmanna, *Slovník česko-německý* I, Praha 1835, str. 639.

¹³ Veleslavín, *Silva quadrilinguis* 955: okřín, truky, štaudev, štanda, *geltna*; Veleslavín, *Nomenclator* 431: mestový děbán, *geltna*, děber.

¹⁴ F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886, 62; E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch* I, Heidelberg 1908—1913, 292; A. Brückner, *Slovník etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, str. 133; D. Crânjala, l. c.

¹⁵ D. Crânjala, l. c. Myslím tu rum. *găleata*.

¹⁶ Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumän. Sprache* I, Heidelberg 1906, str. 60.

popri rade iných hovorí v prospech tézy o priamom prenikavom vplyve románskom na Slovensku.

Ukazuje naň i ráz slovenskej toponomastiky. Ide tu o zaujímavú črtu. G. Rohlf s¹⁷ doplnkom k svojej štúdii o talianskych miestnych menách¹⁸ upozornil na zaujímavý zvyk dávať osadám mená podľa svätých, čo sa veľmi silne uplatnilo po šiestom storočí v Taliansku a vo Francúzsku. Vl. Šmilauer¹⁹ plným právom v súvislosti s tým upozorňuje, že slovenské miestne mená typu *Sv. Mara*, (Turč.) *Sv. Martin*, (Lipt.) *Sv. Ján*, *Sv. Michal*, (Lipt.) *Sv. Mikuláš* a pod. treba vykladať so zreteľom na románsku kolonizáciu slovenského územia v stredoveku.

Konečne i v archívnom materiáli máme dosvedčený románsky živel veľmi často aj priamo. Tak napr. na Spiši hlavným a vedúcim živlom kolonizačným boli síce Nemci, ale popri nich sa často spomínajú i Románi.²⁰ R. 1280 sa spomínajú na Spiši „*Saxones et Latini*“²¹, v tom istom roku sa spomína opäť „*comes Saxonum et Latinorum et consules ceterique Saxones et Latini* de provincia Scepusiensi“²² a pod. Románsky živel v mestách bol vtedy tiež veľmi silný. V. Chaloupecký výslovne poznamenáva²³, že spolu so Židmi a Arabmi popredným obchodným živlom v našich mestách v Čechách i na Slovensku boli *Románi*. Pri líčení pádu Ostrihoma r. 1242 za tatárskeho vpádu sa vypráva, že v podhradí bývali *Francúzi* a *Lombardania* a — podľa všetkého — i *Španieli*. Podobne r. 1242 prenajíma ostrihomská kapitula svoj dom v Ostrihome, „in vico *Latinarum*“.²⁴

Za takýchto okolností sa, pravdaže, etymologická rovnica Blahova, zdôrazňujúca súvislosť románskeho základu *gana* v rôznych jeho podobách, ako sú dané jeho ibersko-stredomor-

¹⁷ *Germanisch-romanische Monatsschrift* XXX, 1943, 250—264.

¹⁸ *Archiv für das Studium neuerer Sprachen* 184, 1944, 103—129.

¹⁹ *Český časopis filologický* III, 1945, 171.

²⁰ V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, str. 280 a passim.

²¹ Bardosy, *Moldavensis decimae indagatio* 34.

²² *Ibidem* 51.

²³ *L. c.* 248.

²⁴ *Mon. Strig.* I, 344. V. Chaloupecký, *l. c.* 249.

ským charakterom, dostáva do nového osvetlenia. Nejde o slovo, ktoré by bolo tradované v oblasti dnešného jazykového územia slovenského, lež o lexikálnu výpožičku, ktorá do slovenčiny prenikla až v stredoveku po zmene $g > h$ a zachovala tak svoj románsky charakter omnoho výraznejšie, čo Blaho nevedel vysvetliť. Rozvoj stredovekej kolonizácie na Slovensku až v XIII. stor. a neskoršie to len potvrdzuje. Vtedy, ako sa zdá, v slovenčine bola už vykonaná zmena $g > h$, ktorá nám pomohla bezpečne datovať našu lexikálnu výpožičku. Patrí teda slovenské dialektické *gana* k zaujímavým kultúrnym slovám slovenským. Pravda, nie je celkom samo. Tu sme upozornili ešte na slovo *galeta*. Nabudúce azda budem mať príležitosť upozorniť na iné a tým prispieť k osvetleniu nejednej složky lexikálneho systému slovenského so stránky etymologickej a kultúrohistorickej.

Nárečové slová a výrazy (Turiec III)

(Dokončenie)

P. P. ZGÚTH

švager ženin brat; podobne mužovia, ktorí majú za manželky dve sestry, alebo ženy, ktoré majú za mužov dvoch bratov, sú *švagrovja*.

švár pruh: *Zaľali ho bičom po tvári, že mu navreli švári.*

takím činom keď je tak: *Takím činom ti máš pravdu.*

tlázať tárať, trepať dve na tri: *Prečo tlázaš také reči, keď tam neboj?*

totka, točička otcova i matkina sestra; ich mužovia: *svák, sváček*; ich deti: *totčené deti, totčenní brat, totčená sestra.*

trafiť (sa) s rozdielnym významom: *cieliť: Streľu na lišku — trafiť Marišku, prísť: Či zme dobre tra-*

fiť do Sokolov?; napodobniť: Tak si trafení na obrásku — len prehovorí!; stretnúť sa: Trafili zme sa na ulici; prihodiť sa: Trafilo sa mi odviešť (na voze); podaríť sa: Trafilo sa mi lacno kúpiť; môcť: Trafili by som zomrieť; poraziť: Trafilo ho na pravý bok. traxniť klebetiť: *Celli boží deň bi len zhánala po susedox, aby mohla traxniť.*

trepať odlúčiť grevnatú časť z ľanu alebo z konopí; *tárať*, hovoriť nesmysel; *rostrepať* rozbiť; *vitrepať* ubiť; *otrepať* hodiť o zem; *zatrepať* (zátrepku) zavariť; *dotrepať sa* nasilu prísť: *Uste potrepaľi ľan? Trepe dve na tri, sama nevje, čo vŕaví. Zase si ros-*

trepala misu? Vitrepaľi ho, lebo
 nepočúvay. Zo žartu otrepay ho
 o zem. Gazďinā zatrepala mūkoy
 zátrepku. Dotrepay sa na hostinu
 be(z)avolaňja.

trepaf sa niešť: Celí živýot žiy bez-
 božne — a po smrťi trepú sa s
 ňim do kostola.

ťapka nevyvinutý struk; stravec
 na konci biča: Ten hrah má ešte
 len ťapki, a už ho dĕti trhajú.
 Spray si ťapku s konskej srsťi,
 abi ťi bič ľepšie pukay!

ťasťkaluvať sa sťažovať sa, pono-
 sovať sa: Svokra sa ťasťkaluje na
 ňevestu a ňevesta na svokru.

ťesť, ťesťinā ženini rodičia: Veru
 ňjedňnikoho doma: ťezďišťi do ho-
 ri a ťesťinā okopávajú zemjaki.

ťefeľif sa ťažko kráčať: Ťefeľi sa
 ako kŕmna hus.

ťicnúť (sa) udrieť sa, potknúť sa:
 Ticia som sa do kachľef, oškúľila
 som si kožu na lakťi. Ticoy som
 do skali, odraziť som si ňext.

trojka vidly o troch zuboch: Tu
 máš trojku, nakladať, kím neprší!

trojna náčinie na vytieranie ľanu:
 Ženi už vinášajú trojni na dvor,
 buďe čoskoro jeseň.

uďrugaf nerovno napriasť: Táto vl-
 na je ňerovno hrubo a ťenko u-
 druganá.

ujec, ujček matkin brat; jeho žena:
 ujčínā, ujčínká; ich dĕti: ujčĕné
 dĕci, ujčĕní brat, ujčĕná sestra.

ujšť (sa) uletieť; utiecť; zdariť sa;
 dostať sa; minúť sa: Maľi zme
 ťtāča, aľe nám ušlo. Zaľčas u-
 ťšĕy ťustu (= bitke). Na veseľi
 zme sa zabaviľi, ešťe to ušlo (=
 dost' dobre). Z vímeru sa nám
 ušlo po dve vrecja. Čas ušťovāňi
 ňevedĕľako.

ukáraf (sa), naukáraf prekáraf,
 naprekáraf; zaliečať sa, dvoriť:
 Ukáraf ho, abi sa žeňju. Ukaray
 sa s xudobním dĕjovčafom — a
 zať si bohātú.

uľepiť sa vyšťverať sa na niečo:

Laže ťi ho, aňi zme ňezbadaľi,
 kedi si sa nám uľepiy na vos.

uľiať sa utopiť sa: Mať sa uľiaď,
 ešťe ľ prvom kúpeľi!

uľievať sa vyšťmyknúť sa zpod ro-
 boty alebo dozoru, najmä pri voj-
 sku.

umojkať uprosiť: Ťekcela som ňej
 požiťaf, aľe ma umojkala.

umšknúť ujsť, stratiť sa: Aňi zme
 ňevedĕľi, kedi spomezi nás u-
 mškov.

unuvācija ustávanie: Ďakujeme
 vām za unuvāciju, že sťe nám po-
 myohľi.

upaľuvať ponáhľať sa, utekať: U-
 paľuvav ako zlodĕj, abi ňezmeš-
 kay vlak. Viduriľi zme zajaca —
 ale upaľuvay!

uškŕnúť sa, uškŕňať sa usmiať sa,
 usmievať sa potuteľne: Na faloš-
 né reči musey som sa uškŕnúť.
 Darma sa uškŕňaš, viďim ťi do
 duše.

utajiť sa pretvárať sa, urobiť sa
 neživým: Žaba sa na brehu uta-
 jila, aľe čľup! do vodi, keď viďe-
 la bocjana.

utopiť v ľižičke vodi prenasledovať:
 Kto ňebovix, toho bi boľi v ľi-
 žičke vodi utopiľi.

utrhnúť dĕň nájsť si čas, mať ke-
 dy: Nemųžem si utrhnú(d) dĕň,
 abi som k vām prišla.

úbudľiví dobrý: Tento xľĕb je ú-
 budľiví, xitrejšie sa miňa.

účet, zúčtom len práve, nič viac.

úxitok, v.úxitki napochytre: Len
 v.úxitki som si stihla popláta cuk-
 ňu.

úmorhoďina namáhavā práca: Ja
 tú úmorhoďinu dlho ňevidržíim.

úrih ryhanie: Kto sa v jeďení ňe-
 vĕ mĕrňiľ, ňeuľdĕ úrihu.

vābec, na vāpca na šťastie: Naša
 mamka daľi Jankovi do novích
 nohavizna vāpca gracijar do
 vrecka, abi mať ťšťestia, zakľaf
 ich ňezodĕrĕje.

vĕbehať vychodiť, vykonať: Ďaku-

jem ti, že si mi vibehay cestov-
nyo povoleňja.

vicmúkať vybozkávať nahlas: Vi-
cmúkay ženu na obe lica.

vičišťať sa ospravedlňovať sa: Vi-
čišťa sa — kebi mu to kto uveriy!

viduški vyfúknuté farbené vajcia.

viľúkať zhlavi vyšumieť: Bolo to
dávno — už mi to viľúkalo zhlav-
vi.

vihriazť vypudieť, vyštváť: Macoxa
vihrizla sirotu z domu.

vihúknúť vyrásť, narásť: Ej, aľe
si ten vihúkoj, čyo som ťa ňevi-
ďeť!

vixalbať sa uvoľniť sa: Od veľkej
roboti vixalbala sa mi košeľa z,
nohavíc.

vixiľiť užasnúť: Išlo ma o(d)divu
vixiľiť, kecom ťa viďela.

vikixáť sa znehodnotiť: Vikixam sa
ťi na takú robotu.

vikrákoríť vyrozprávať: U si to
musela vikrákoríť, čyo som ťi a-
ko tajnos(ť) povedala.

vikrúcať nepravo obhajovať: Vi-
krúca, prekrúca aňi fiškál na sú-
ďe.

vikrútiť vyhnúť robote, vyzvŕtať
v tanci, premárniť: Kto nemá
xufi, ľazko vikrúti. Aľeže ma vi-
krútiš na muzike! May pekni ma-
jatok po ocovi, vikrútiť mu grgi.

vikvákkať višticovať: Žena ho vi-
kvákala, keť prišioj opiti domoj.

viľizať sa vyzdravieť: Nazdaľi zme
sa, že pjojďe — preca sa viľizay.

vinšovať priať, blahoželať: Na Vja-
noce a na Nový rok xodja xlapci
po domoch vinšovať.

viplatiť xitro ubiť, vyhrešiť: Za
takú robotu ťa ja xitro viplatiť.

vipožičať si niekoho dohovárať nie-
komu, vyhrešiť ho: Ňex sa ten s
ňim zidem, vipožičiam si ho, že
ma bude spomínať.

vipudruvať sa vydrhnúť sa: Vipu-
druj sa studenou vodou — budeš
čerstvú!

virajbať vydrhnúť: Poriadna gaz-

ďiná si každú sobotu virajbe ku-
ziňu.

vir-var zmätok: F tom vir-vare som
ňevedela slova povedať.

visoliť vyplatiť: Za takyo nižďa vi-
soliť toľké peňjaze.

vistáť vidieť, návidieť; vydupať pô-
du; vytrpieť: Pakuj sa mi, ňe-
myožem ťa vistáť. Jamu myohľi
vistáť — tak dlho klebetili na u-
lici. Mnoho zme vistáli cez vojnu.

vistreť sa umrieť: Veru ná(š) star-
ki už težia vistreť.

vistrkuvať vjezu vzájomne sa oho-
várať: Jedna na druhú vistrkujú
vjezu.

višústať vybiť: Pre ňeposlušnozd,
ho oľec poriadne višústay.

višustnúť vyliatť vodu jedným vr-
hom: Plnú krhlu vodi višustla
som na hrjátku.

vitrijsačka vyšetovanie: Škoda
bolo sa ukľazať, keca biľi — bu-
ďem ma(d)daromnú vitrijsačku.

vitreť kocúra prekabátiť niekoho:
Aňi ňezbadať, kedi si mu vitrey
kocúra.

vizoxať vybiť: Motloy ťa vizoxám,
keď ňepočúvňeš.

vizuľinať veľmi ubiť, vyťatť, vy-
mlátiť: Palicoj ťa vizuľinam, ak
sa ňebudež učiť.

vláčiť ťahať, nosiť — odvozeniny
z neho: vláčiť sa chodiť za nie-
kým: Vláci sa za djojčatom, a
ňeberje ho;

zavláčiť (sa) zapískať sa, zabrá-
niť zrna: Má zavláčenú sukňu
ako Cigánka. Aňi bránoy ňe-
bráňenyo, ten halúskoj zavláče-
nyo;

navláčiť nanosiť: Navláčiť toho
toľko ako sisel zrna do dieri;

violáčiť vynosiť: Mala som ešte ko-
láče, aľe mi ihďefi violáčiľi;

povláčiť na splašených koňoch: Má
mladé koňe, povláčiľi ho;

odvláčať odnášať: Muž odvláča zr-
no do krčmi, ako žena ňevje;

zavládäť zakášať: Suset, veru ti
 ten vyol jednou nohou zavládä;

prevládäť sa premávať sa s miesta
 na miesto: Neprevládäť sa ako
 mačka z mačati.

zjať si na nos aprehendovať: Ne-
 musí(š) si hneď zjať na nos, ke-
 fa človek napomeňje.

zjať pod moc znásilniť: Ešfe je ten
 dečko o už ku zay po svoju moc.

zabehnúť vniknúť na nepravé mies-
 to, napr. jedlo: Bojsa bi mi za-
 behlo, kebi som ukradnuté jabl-
 ko jedoy.

zaberáki nohi: Ešfe máš dobré
 zaberáki na svoj vek.

zacundrať sa zašpiniť sa: Ďe si sa
 tag zacundrala — celá si blatom
 zafkána?!

zagebriť sa zašpiniť sa: Xodí za-
 gebrení ako prasa.

zahamuväť koľjeska neponáhľat
 sa: Ke,ca blížilo k poludňu, od
 únavi zahamuvay koľjeska.

zahriznúť do kislého jablka ne-
 milú vec podujať, vykonať: Do
 kislého jablka zahrizoy, keď ku-
 puvay majatok za požičané pe-
 ňaze.

zaxlopiť zatvoriť; uväzniť: Za-
 xlopiť dvere, že sa stavaňa o-
 triaslo. Zaxlopiť ho na dva ro-
 ki.

zaxľoštiť zahlušiť, zabiť: Nevje sa,
 kto ho zaxľoštiť.

zajtanc (z nem.) výslužka zo zaká-
 lačky: Dať váz naša mamka pek-
 ňe pozdraviť a poslať tento zaj-
 tanc.

zakrákoriť sa zahovoriť sa: Bodaj-
 že fa, afe som sa zakrákorila!

zámka na ústa zákaz hovoriť: Do-
 stay zámku na ústa — a bray
 sa preč.

zaperiť sa zbohatnúť: Myohoy sa
 zaperiť, lebo may dobré časi.

zapľiesť sa poviazať sa: Bolo ti
 treba zapľiesť sa s človekom
 s_käđeruka — s_käđenoha?!

zapustiť si bradu dať si narásť bra-

du: Zapustiť si bradu, abi ho ne-
 poznať.

zasantani zamotaný, popletený:
 Náždvor je samimi šnúrami za-
 santani, že faško po ňom chodíť.

zasedeť sa pobudnúť dlhšie na ná-
 všteve: Ach, či som sa zasedela
 a doma mi deťi plačú!

zborguvať dať i vziať na úver: Ku-
 pez mi vďačne zborguje, čyo po-
 trebujem.

zbrznuté nabrzlé: Zbrznuté mlie-
 ko najlepšie nehať skišiť; ináč,
 keď ho prevaríme, sa sekne (=

srazi).

zdupkať utiecť: Aňi zme nezbadafi,
 kedi zdupkay.

zdurixovať skríknúť: Zdurixuj na
 chlapčiska, abi sa poriadnejšie ro-
 vay!

zeľená ratoľesť úspech: Nemyože
 sa dostať na zeľenú ratoľesť.

zháčiť sa spriečiť sa; sprotiviť sa:
 Kyoň sa mu zháčiť — nekcey aňi
 na krog dafej. Dohodli sa, afe
 keď prišlo potpísazmluvu — zhá-
 čiť sa, nekcev o tom aňi počuť.

zhánať behať, túlať sa: Ide(š) sa
 ho učiť — abi som fa nevidieť
 zhánať po ulici!

zhoďiť s kancľa oznámiť ohlášky:
 Našu Maru z Janom Xvojke zho-
 dľi dne(s) s kancľa.

zhraňeť zotlieť, spráchnivieť: Dre-
 vo rado zhraňje, keď e glho na
 dažďi a na slnku.

zhúknuť vzrásť: Po dažďi zhúkla
 burina na poľi.

ziskriť sa v očiach, očami vyraziť
 bolesť: Tak sa udreť, že sa mu
 ziskrilo v očiach.

zľahnúť porodiť.

zľízať sa pomeriť sa: Naši susedja
 sa hnevali, afe sa u(ž) zľízali.

zlopasník zlý človek, zločinec: Ten
 zlopasník ňje je hoden, že ho zem
 nosí.

zložiť kosti umrieť: Veru ja už ten
 tu, dfe som sa narodíť, zložiť kos-
 ti.

zmárat premáhať: Sen ma zmára,
musím sa na xviľu opreť.

zmondať sa bližšie sa poznať, so-
známiť: Zmondať sa, čosi-kamsi
buďe svadba.

zočina úrek z očí, urečenie očami:
To je ten zočina, ke,ca (ďieťa)
vispi, ňebude mu ňišt.

zolvica mužova sestra: Veru som
sa ja zo zolvicoy ešte aňi raz ňe-
poharkala.

zratuvať (z nem.) zachrániť: Ta
darmo pyojdeš, takí skučko fa
veru nezratuje.

zuľicuvať priložiť pušku k lícu:
Zuľicuvaj som si pušku a zajac,
(s)a prijam prekobřcuy.

žabáčki nedozreté ovocie: Tortexto

roku je málo obocja, zväčša ten
žabáčki. [Podobne: padayki, grze,
hyciki sú tohože významu.]

židoyská hviezda večernica: Židom
je koňje čábesu, ke,ca zjaví na
ňebi židoyská hviezda.

žit/d naopak obrátené karty v
hromádke karát.

žmikať stláčať: Takí mám hlat,
až mi črevá žmika.

žobroniť naliehavo prosiť: Ňedám
ti ňišt, lebo bi si iba prepíj.

žrút kto veľa je: Máme mi ešte
hodňe slovákožrútoy.

žuriť sa jedovať sa, domřzať sa:
Ňebudem sa s ňím žuriť, račeju-
stúpim.

Kronika

STO ROKOV OD ČACHTICKEJ „SEDNICE“ TATRÍNA.

Spolok „Tatrín“ patrí do radu tých zjavov v slovenskom národnom živote v 40. rokoch predchádzajúceho storočia, ktoré nerozlučne súvisia so štúrovským hnutím. Založili ho dňa 27. augusta 1844 v Hodžovej kaplánke v Lipt. Sv. Mikuláši s tým určením, aby vydával dobré *slovenské* knihy, podporoval nádejnú študujúcu mládež a napomáhal rozvoj slovenského národného a kultúrneho života vôbec. A Tatrín tieto svoje úlohy aj svedomite plnil. Verný svojmu poslaniu od počiatku svojho účinkovania usiloval sa zveľaďovať spisovnú slovenčinu, osnovanú Ludovítom Štúrom na stredoslovenskom základe. Výrazom toho je i skutočnosť, že túto spisovnú slovenčinu prijal hneď pri svojom vzniku za svoju rokovaciu reč. No najväčší organizačný čin Tatrína pre rozvoj spisovnej slovenčiny je spätý s pamätnou štvrtou „sednicou“ Tatrína, ktorá bola v Čachticiach dňa 10. augusta 1847.

Význam čachtickej „sednice“ Tatrína je v tom, že tu predstavitelia slovenského života, členovia i nečlenovia Tatrína, katolíci aj evanjelici, sa dohodli, že sa *sjednotia na spoločnej spisovnej reči*, aby sa slovenský život netrieštil, ale spoločnými silami podporovaný vzrastal a zveľaďoval sa na každom úseku verejného diania. Musíme si totiž uvedomiť, že práve v 40. rokoch predošlého storočia bolo na Slovensku niekoľko smerov v používaní spisovnej reči: katolíci s centrom v Trnave zotrvali pri bernoláčine, starší predstavitelia kultúrneho života, napr. bratislavský Juraj Palkovič, pridžali sa slovakizovanej bibličtiny, kým štúrovci zas písali slovenčinou, osnovanou Štúrom na stredoslovenskom základe. Tento neželateľný stav nemohol dlho trvať, ak z toho nemaly vyrásť nepriaznivé následky pre slovenský národný a kultúrny život. Čachtická „sednica“ Tatrína, na ktorej sa zúčastnilo vyše 60 popredných činiteľov slovenského národného i kultúrneho života (v zápisnici sa ich spomína 58 podľa mena), mala na programe okrem iného aj riešenie tejto otázky. Medzi účastníkmi boli v Čachticiach predovšetkým Štúr, Hodža a Hurbán na jednej strane a Radlinský, Hattala, Chrástek a Závodník na

strane druhej. Šlo tu nielen o riešenie čisto pravopisných otázok, ako bola napr. otázka písania *l* alebo *u* v mužskom rode jednotného čísla minulého času (*bou* — *bol*), *uo* alebo *ó* v strednom rode jednotného čísla prídavných mien, ale predovšetkým bolo treba sa ujednotiť na spoločnej spisovnej reči všetkých Slovákov a tou mala byť štúrovská slovenčina. Čachtická „sednica“ tu priniesla úplnú shodu predstaviteľov katolíkov s evanjelikmi, pokiaľ išlo o spoločnú spisovnú reč a v tom je jej priam epochálny význam, lebo od tejto schôdzky sa datuje všeobecné používanie slovenčiny, založenej na stredoslovenskom základe, ako spisovnej reči. Na tejto „sednici“ zvolili aj osobitnú komisiu — podľa zápisnice „jazikozpitní výbor“ — složenú z predstaviteľov oboch konfesií (Štúr, Cochius — Hattala, Gerometta, Caban, Ščasný), ktorá mala vypracovať definitívne pravidlá i pravopisné zásady tejto spoločnej spisovnej reči. I keď sa táto komisia síšla až v októbri 1851 v Bratislave a v inom složení (Štúr, Hodža, Hurban, Palárik, Radlinský a Závodník), predseda základ jej rozhodnutí treba hľadať v komisii, zvolenej v Čachticiach na „sednici“ Tatrína. Výsledok rozhodnutí tejto bratislavskej komisie shrnul potom Martin Hattala vo svojej *Krátkej mluvnici slovenskej* (Bratislava 1852), podľa ktorej — s menšími úpravami — používame pôvodne štúrovskú spisovnú slovenčinu dodnes. O takto upravenej spisovnej slovenčine na bratislavskej schôdzke hovoríme o hodžovsko-hattalovsky upravenej spisovnej slovenčine.

V poslednom čase — v súvislosti s oslavami storočnice čachtickej „sednice“ Tatrína — začína sa nesprávne hodnotiť význam tejto „sednice“. Na všetkých stranách sa hovorí o tom, ako by až v Čachticiach boli povýšili slovenčinu na spisovný jazyk. Lenže v Čachticiach nepovýšili slovenčinu na spisovný jazyk, v Čachticiach len došlo k dohode katolíkov s evanjelikmi, že budú bezvýhradne používať štúrovskú slovenčinu ako spisovný jazyk. Spisovná slovenčina sa datuje už hodne predtým. Veď bernoláčina bola tiež spisovnou rečou Slovákov, ktorá bola založená na slovenskom podklade, a potom aj štúrovčina je oficiálne známa aspoň od r. 1844, od vydania II. ročníka Hurbanovej *Nitry* v tejto jazykovej forme. Pre nás je čachtická „sednica“ Tatrína významná tým, že na nej položili základy pre pokojný rozvoj spisovnej slovenčiny.

Ján Frlička.

ZPRÁVA O ČINNOSTI BRATISLAVSKÉHO LINGVISTICKÉHO KRÚŽKU V LETNOM SEMESTRI 1946/47.

V letnom semestri študijného roku 1946/47 bolo na pracovných a diskusných schôdzkach Bratislavského lingvistického krúžku 7 prednášok jazykovedných, 3 literárnovedné a 1 národopisná.

V referáte o jazykovom znaku (17. II.) shrnul Dr. Jozef Ružička učenie F. de Saussura o jazykovom znaku, najmä o jeho arbitrérnosti a diskusiu okolo tohto základného jazykovedného pojmu, ako sa rozvinula v medzinárodnom lingvistickom časopise *Acta linguistica*. Poukázal na Benvenistovo odmietnutie arbitrérnosti, na Lerchov pojem jazykového symbolu i na obecnú teóriu znaku, ktorú vypracovali nemeckí bádatelia Bröcker a Lohmann, podľa ktorých označené veci (*les signifiés*) samy o sebe vymedzujú hranice pojmov v beztvarej mase dojmov, vnímaných smyslami.

Univ. prof. Dr. Eugen Pauliny prednášal 24. II. o vzťahu vety a prehovoru a 10. III. o čiastkach reči. V prvej prednáške definoval vetu ako semiologickú celosť, skladajúcu sa z jednej vetnej syntagmy, ktorej významová úplnosť sa dosahuje iba spojením jazykových znakov, čím vlastne upravil a spresnil Skaličkovu definíciu vety ako elementárnej semiologickej reky. V ďalšom zdôraznil, že jestvujúce jazykové znaky možno použiť na pomenovanie konkrétnych vecí a pojmov iba využitím vzťahu identifikačného, ktorým sa veci pomenúvajú, a vzťahu existenciálneho, ktorým sa tieto pomenované veci usúvzťažňujú. V druhej prednáške poukázal na rôzne formy jazykového znaku a na pomer, ktorý je medzi znakom a ním pomenovanou vecou. Rozoberal aj jednotlivé čiastky reči, pričom si všimol predovšetkým to, ako sa v nich prejavujú jednotlivé formy jazykového znaku.

Dňa 14. IV. prednášal Dr. Vincent Blanár o slovenskej a českej deklinácii, najmä o niektorých deklináčnych príznakoch rodinných mien. Zistil okrem ich morfológických typov najmä to, že sa v nich dôsledne uplatňuje rod mužský životný a že je tu silný príklon k aglutinačnému typu na rozdiel od mien obecných. Pre jazykovú prax sú dôležité zistenia, že pri rodinných menách je zreteľná tendencia ponechávať základný tvar bez zmeny i v nepriamych pádoch a ďalej, že cudzie mená, zakončené na vokál predného radu, sa skloňujú zámenne, mená s vokálom zadného radu menne.

V prednáške o slovenských diftongoch (28. IV.) venoval Dr. Eugen Jóna pozornosť najmä diftongom v ipeľskom nárečí, ktoré sú charakteristické tým, že nie sú stúpavé ako v spisovnej slovenčine, lež klesavé (*ej, ai*). Ukázal, že i pri tomto rozdiely je ich charakter taký ako v spisovnej slovenčine, pretože aj po takýchto diftongoch sa uplatňuje rytmický zákon, krátenie dlhých samohlások.

Otázkam všeobecnej jazykovedy bola venovaná prednáška dánskeho hosta, Dr. Louisa Hjelmsleva, profesora všeobecnej jazykovedy na kráľovskej univerzite v Kodani, ktorý prednášal (30. V.) o problémoch sémantiky. Prof. Hjelmslev vyložil svoju teóriu o obsahovosti a výrazovosti a o substancii a forme, ktorá sa v nich prejavuje. Zdôraznil však, že pre jazykovedu je dôležitý iba vzťah formy obsahovosti k forme výrazovosti, kým substancia musí byť predmetom iných disciplín. Tak substancia výrazovosti je predmetom fone-

tiky a substancia obsahovosti predmetom sémantiky, čiže, inými slovami, fonetika a sémantika sú disciplíny príbuzné. V diskusii, ktorá nasledovala po prednáške, vyložil prof. Hjelmslev svoje názory aj na iné otázky štrukturálnej jazykovedy.

Napokon 9. VI. prednášal Dr. Pandeľ Oltea nu o počiatkoch slovanskej kultúry u Rumunov. Proti všeobecnému náhľadu, že Rumuni prijali kresťanstvo z východného Bulharska, zdôraznil vplyv kresťanstva veľkomoravského. Pre svoju tézu uviedol nielen svedectvá stredovekých kronikárov, ale aj mnoho dokladov jazykových, ktoré sa dajú vysvetliť ako prvky západoslovanske, ba priamo stredoslovenské. Touto tézou možno vysvetliť aj mnohé také jazykové prvky, pre ktoré niet opory vo východnej bulharčine.

Z literárnovedných prednášok prvá bola o problematike výkladu básnického diela (24. III.). Dr. Nora Beniaková v nej shrnula poznámky na okraj posledných slovenských literárnovedných prác. Ukázala predovšetkým, že štrukturálna metóda je použiteľná iba na výklad, nie na výskum literárneho diela, ďalej, že literárne dielo nemožno vykladať len zo samého seba, ale že treba vždy porovnávať. Podrobila kritike aj teóriu imanentného vývinu a otázku hodnotenia literárneho diela, pri ktorom je nevyhnutný aj moment historický. V prednáške o básnickom obraze (21. IV.) vyšiel Dr. Viktor Koc hol z pomeru medzi jazykom komunikatívnym a jazykom básnickým. Pri otázke básnického obrazu všímal si najmä vzťah skutočnosti k symbolickému pomenovaniu a jeho vyjadrenie v jednotlivých básnických školách. Ukázal, že od romantizmu až po nadrealizmus možno sledovať rôzne modifikácie symbolického pomenovania podľa vedúcich teórií jednotlivých smerov.

Dňa 23. V. hosťoval v Krúžku docent Karlovej univerzity Dr. Karel Horálek. Vo svojej prednáške o preklade v umeleckej literatúre poukázal predovšetkým na dvojitosť problematiky pri výskume básnického diela, vyplývajúcu z jazykového materiálu a z jeho znakovosti. Z tejto dvojitosti vychádzal aj pri vlastnej téme: literárne dielo, v ktorom má prevahu jazykovosť, dá sa oveľa ťažšie prekladať ako to, v ktorom má prevahu znakovosť. Okrem iného poukázal aj na nehotovosť literárnovedného šukturalizmu, pokiaľ ide o pomer k týmto dvom základným prvkom literárneho diela.

Národopisná prednáška Dr. Ondreja Melicherčíka (12. V.) bola venovaná problematike slovenských ľudových povíer, najmä problému, aké princípy možno zisťovať pri jednotlivých poverečných úkonoch. Prednášateľ rozviedol v ďalšom poverečné úkony magické, veštecké a kolektívne a doložil ich bohatým materiálom zo slovenských dedín.

J. H.

Kritiky a recenzie

FRAŇO KRÁL: CESTA ZARÚBANÁ. II. vydanie. Vydalo nakladateľstvo „Pravda“. Bratislava 1946.

Spisovateľa Fraňa Kráľa pozná čitateľská verejnosť ako realistického autora diel so sociálnou tematikou. Vo svojich knihách pre deti, aj vo svojich románoch a novelách odкрýva sociálne problémy slovenskej dediny. Aj román *Cesta zarúbaná*, ktorý prvý raz vyšiel r. 1934 a v II. vydaní vyšiel r. 1946, nastrojuje problémy, ktoré trápili slovenského drobného človeka, najmä však robotníka, v časoch ťažkej hospodárskej krízy. Hrdinom románu je celok, nie jednotlivec, i keď niektorí jednotlivci ako nositelia deja sú v popredí viac ako ostatní.

Toto dedinské, najmä robotnícke prostredie odráža sa i na reči románu. Reč je bez zbytočne vyumelkovaných zvrátov a väzieb a čerpá z čistých fondov reči dedinského človeka. Dobré to vidieť na vete, najmä na jej stavbe. Veta je prostá, súvetí vlastne niet; súvetia sú nahradené radom viet jednoduchých, aby sa tým viac vystupňoval dej alebo líčenie. Tak hneď vstupná partia je takáto (str. 9):

Bolo to všetko rovnaké.

Bezmedznosť svojvoľe narážala na hrádze vzdoru. Ťarcha útlaku zdvíhala páku odporu. Miera lotrovstiev dovršovala mieru trepezlivosti. Výkriky bolesti splývaly s prisahou pomsty.

Takáto úspornosť vo vyjadrovaní jednoduchými vetami je i v častiach dialogických; dialogom autor narába tiež veľmi úsporne, aby ním, keď ho použije, skutočne priniesol do rozprávania aktuálny prvok. Používa ho na miestach, kde potrebuje líčenie alebo rozprávanie ako statický prvok posunúť dopredu prvkom dynamickým, alebo kde chce bezprostredne zachytiť smýšľanie konajúcich osôb. Týmto úsečným dialogom sa mu podarilo dosiahnuť neobyčajného účinku na čitateľa. Napr. v zakončení prvej časti románu, kde vrcholí jedna z tragédií hrdinov románu (str. 155—156), je dialog takýto:

— Ani obžalovaní neboli... Ten Dzuriak, Fifík a Vido...

— Neboli.

- Ani ich nevypočúvali...
- Nevypočúvali.
- Nebili...
- Nebili.
- Sedla si doma...
- A Važtan, Krupár, Lenkej, starý Tomášik, Ďurman z Ochtlnej a ostatní v árešte...
- A Petrik Majba na cintoríne...

Neobyčajný účinok dosahuje tu autor práve opakovaním istých slov z prvej časti dialogu v časti druhej. A priam dramatickú nosnosť má napr. takýto dialog (str. 312):

- Ale čo teraz?
- Čo robiť?
- Nemali sme hádam tak...
- Bude zle...
- Pokoja nám iste nedajú!
- Budeme sa brániť!
- Len čím?
- Motykami, lopatami, sekerami, čakanmi, cepami, kosami, vidlami, palicami... ako naši starí otcovia!
- Slabé sú to už dnes zbrane... Kdeže s tým proti flintám!
- Ale aspoň ukážeme, že sa nedáme ničť ako potkany!
- Ukážeme!
- Zatarasíme im prístup do dediny!
- Poďte!
- Poďme!

Reč románu i pri svojej jednoduchosti v skladbe nie je jednotvárná. Autor vhodne deformuje svoje výrazové prostriedky, zámerne využíva metaforu (porov. napr. na str. 16: „Popri zemi sa preplazil chumáč žeravého vetra“), paralelizmus (str. 15: „Rozzevená rana na doline... veru... ani toľ tá moja boľáčka na dlani“), ďalej inverziu (napr. na str. 140: „Podpaľovala podvýživou zdrľančených ľuďí šialená odhodlanosť“), akýsi druh anafory v próze (str. 144: „Mramorové sochy sebou trhly, čosi cvaklo, čosi vzbĺklo, čosi zvýsklo, čosi zjajčalo, čosi zabadákalo... a drobné pramienky čohosi červeného, čohosi teplého, čohosi lepkavého začaly sa miešať so šedivým, studeným, mazľavým marasom“); symploké (str. 180: „*Mlčal*. Pobleďlý, zanovitý, smutný, ubolený chlapec *mlčal*“), antitézu (str. 164: „Nechcelo sa spievať, a spievalo sa. Nechcelo sa smiať, a tváre znetvo-rovaly suché úškľabky. Nechcelo sa žartovať, a ústa preciedzaly pichľavé sarkazmy“) a pod.

Celkove reč románu *Cesta zarúbaná* pridŕža sa prísne normy, stanovenej Pravidlami slovenského pravopisu. Dobré to možno pozorovať najmä pri porovnávaní tohto II. vydania s vydaním prvým z r. 1934. Zatiaľ čo v prvom vydaní boli ešte napr. slová a tvary, ako: „sluchátko“, „šedý“, „labužnický“, „ľví“, zúčastniť sa „niečo-ho“, „za každú cenu“, „opozdene“ a pod., tu sú tieto prípady opravené

prísne podľa Pravidiel (*slúchadlo, šedivý, lakotnícky, levský, zúčastníť sa v (na) niečom, stoj čo stoj, oneskorene* a pod.). Zostali len niektoré nesprávne tvary v kmeňosloví a kde-tu aj v lexike a syntaxi, ale ich je tak málo, že nenarúšajú celkový rámec peknej rečovej úrovne románu. Tlačových chýb temer niet. J. F.

J. MAŠÍN—J. V. BEČKA: STRUČNÝ SLOVNÍK ČESKÝCH SYNONYM. Vyšlo ako 4. sväzok knižnice „Kruhu přátel českého jazyka v Praze“ r. 1947 u nakladateľa Ing. Rudolfa Mikutu. Str. 144 — po Kčs 75.—

Dvaja praktickí jazykovedci, J. Mašín, pôvodca jazykových učebníc a príručiek češtiny, a J. V. Bečka, autor knihy o českej štylistike a článkov v odborných jazykovedných časopisoch, zostavili a vydali český synonymický slovníček, hádam prvý svojho druhu v českej literatúre. Okrem pokusu J. K. Garaja (*Príručný slovník diferenciální a synonymický*, 1937) ani v slovenskej literatúre niet podobnej práce, preto i u nás slovník akiste vzbudí pozornosť.

Svoje náhľady na synonymiku a čiastočne aj celý slovník, na celú slovnú zásobu autori podávajú v úvode. Synonymá sú im slová zhruba rovnakého alebo aspoň veľmi podobného významu. To je definícia dosť široká. Umožňuje postaviť ako synonymné i slová, ktoré svojím významom sa len dotýkajú alebo sú si len blízke, pretože vraj pri štylizácii svojich prejavov si niekedy vyberáme i medzi takými slovami (napr. pri hesle *všímať si* je synonymné slovo *pozorovať*, ale i vzdialenejšie *sledovať* a *dbať* ap.). Ako vidno už na tomto fakte, pri zostavovaní slovníka rozhodovali predovšetkým praktické zretele. Hoci autori uznávajú, že synonymický slovník by mal obsahovať okrem vlastných synonymických radov i podrobné označenie rozdielov medzi jednotlivými synonymami, sami ani najjednoduchšími skratkami, bežnými v lexikografii, ako napr. *básn.*, *kníž.*, *odb.*, *hovor.*, *fam.*, *ľud.*, *vulg.* ap., ich nenaznačujú. To je i s praktického hľadiska chyba, ktorú nemožno ospravedlniť výhovorkou, že by taký slovník bol veľmi obsiahly a tak i drahý, lebo na skratky by sa miesto našlo. Bližšie významy slov treba hľadať v iných slovníkoch, ale aj určenie ich funkčnej platnosti (domovskej príchuti — podľa V. Mathesiusa) ponecháva sa samému čitateľovi. Pomocná literatúra sa neuvádza; je tu len soznam prameňov, medzi ktorými by azda bol mal byť i Kottov slovník, najmä pre heslá druhej polovice abecedy, kam doteraz nedošiel Příruční slovník jazyka českého. Tak by možno bol materiál úplnejší (napr. pri hesle *veliký* chýba synonymum *rozlehlý*).

Hlavnú úlohu slovníka vystihli sami autori v úvode: *má napomáhať pamäť čitateľa pri voľbe slov pre konkrétny prejav*. Je to teda úloha štylistická. Keď sa nám nejaké slovo nezdá dosť príliehavým, nájdeme si jeho synonymá a z nich si vyberieme najpriliehavšie. Pri niektorých heslách sú súvislé synonymné rady, napr. *okla-*

mati: obelstíti; obelhati, přelstíti, zmýliti, podvésti, ošiditi, ošáliti, oblouditi, ošuliti, napáliti, doběhnouti. Pri iných medzerami sú oddelené skupiny a v zátvorkách sa naznačí význam tým, že sa uvedie fráza, napr. *zlý*: špatný, nešlechtný, hříšný, — *bídny*, těžký (osud), — *přísný*, krutý (pán), — *nemilý* (zpráva). Niekde je pri hes'e len jedno synonymum a pri ňom znak →, že celý synonymický rad je pri tom druhom slove; napr. *uviděti*: → *uhlídati* a potom pri hesle *uhlídati* nájdeme ďalšie synonymá: *spatřiti*, *uviděti*, *zhlédnouti*, *zpozorovati*, *postřehnouti*. Sú i také heslá, kde nie je jasné, či sú vypočítané všetky možné synonymá; napr. *zočiti*: *zpozorovati*, *spatřiti* bez znaku. No pri hesle *zpozorovati* nájdeme nielen *zočiti* a *spatřiti*, ale i *uviděti* a *postřehnouti*. Pri cudzích slovách máme obyčajne len domáci preklad, napr. *identický*: *totožný*; neuvádza sa úplne *shodný* (Váša—Trávníček). Pri vypracúvaní hesiel nebolo teda jednotnej pevnej metódy, ktorá pri takejto menšej práci je skôr dosiahnuteľná ako pri veľkom kolektívnom diele. Len výnimočne sa charakterizuje slovo skratkou, čo aj chýba soznam skratiek; napr. pri hesle *obloha*: *nebe*, *nebeská*, *bán*, básn. *blankyt*, *azur* označuje sa slovo *blankyt* a azda aj nasledujúce *azur* ako básnické (poetizmus).

Tieto poznámky nemajú vypočítať všetky prednosti a chyby „Stručného slovníka českých synonym“ (na obálke je názov „Malý slovník českých synonym“, na patitulnej strane len „Slovník českých synonym“; „malý slovník“ je i v češtine *slovníček*). Je jasné, že nie je to synonymický slovník, kde by sa synonymá náležite hodnotili a aspoň skratkami charakterizovali. Nemožno ho posudzovať podľa úrovne českej lexikografie (Příruční slovník akademický a slovník Vášu—Trávníčka). Zato príručka splní svoje skromnejšie poslanie praktické: pomôcť pamäti čitateľa.

E. Jóna.

Rozličnosti

Mlečiareň? (J. K., B.) — Otázka, ktorý z tvarov *mliekáreň*, *mlekáreň*; *mlečiareň*, *mlečiareň* bol by najlepší pre spisovnú slovenčinu, je už stará. Písalo sa o tom hodne i v Slovenskej reči (Peter Tvrdý I, 91, Ján Mihál II, 216 a IV, 106, Belo Letz IV, 255 atď.). V prvom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu (1931) za spisovné uznávaly sa len tvary s krátkou korennou slabikou: *mlečiareň* a *mlekáreň* (i *mlečiarňa*, *mlekárňa*). V druhom vydaní Pravidiel (1940) uzákonily sa len tvary *mliekár*, *mliekáreň*; tvary **mlečiar*, **mlekáreň* označily sa hviezdíčkou ako nesprávne.

Uvedení autori článkov a poznámok stavali sa predovšetkým proti krátkej korenej slabike *mlek-*, ktorú pokladajú za neslovenskú, za neživú v spisovnej reči. O kmeni na *-č* (*mleč-*) sa podľa našich vedomostí nepísalo. Preto okrem otázky dvoch alebo troch dlhých slabík všimneme si aj tejto veci.

Slová na *-áreň*, ako je *mliekáreň*, odvodzujú sa od podstatných mien s príponou *-ár*, ktorá u osôb ukazuje, čím sa niekto zamestnáva. Mená na *-ár* tvorily sa pôvodne od podstatných mien, ako *ryba* — *rybár*, *víno* — *vinár*, neskoršie i od slovies, ako *písať* — *pisár*, *tesať* — *tesár*. Po takzvaných mäkkých spoluhláskach miesto dlhého *á* v prípone *-ár* je dvojhláska *ia*, teda *-iar*, napríklad: *fajčiar*, *tlačiar* ap. Medzi slovami s príponou *-ár* alebo *-iar* podľa času vzniku možno rozoznať niekoľko vrstiev. Podľa toho, či sa korenná slabika skrátila alebo nie, rozdelíme ich na dve skupiny: na staršiu so skrátenou a novšiu s neskrátenou korennou slabikou: 1. *hviezda*, *hvezdár*; *víno*, *vinár*; *drôt*, *drotár*; *blúdiť*, *bludár* atď.; 2. *obrázok*, *obrázkár*; *poviedka*, *poviedkár*; *rozprávka*, *rozprávkár*; *sviečka*, *sviečkár*.

Do druhej skupiny s neskrátenou korennou slabikou zapadá i slovo *mliekár*. Odpoveď na otázku, prečo v tejto skupine slov neskracuje sa korenná slabika, podá nám zistenie, kedy tieto slová vznikli alebo ako ich dnes hodnotíme. Keď si dobre všimneme túto vrstvu slov, nemôžeme nespozorovať, že sú to zväčša slová nové, niekedy len knižné. V dnešnej spisovnej slovenčine príponu *-ár* i *-áreň* pokladáme za nemeniteľnú. Keď sa príponou *-ár*, *-iar* a potom i *-áreň* tvoria nové slová, prikladá sa ona k základu ako hotový celok, dlhka sa v nej nekráti ani po dlhej slabike.

V dnešnej ľudovej reči okrem toho sú badateľné tendencie pokial' možno nemeniť ani pri skloňovaní ani pri odvodzovaní základnú podobu slova. Tieto tendencie čiastočne prechádzajú i do spisovného jazyka. Takto i k základu *mliek-* pridáva sa prípona *-ár* alebo *-áreň* bez skracovania. V tvare *mliekár*, *mliekáreň* bezprostredne za sebou nasledujú dve dlhé slabiky, v tvare *mliekárni* až tri slabiky, pretože prípona *-i* v 2. páde množného čísla pokladá sa tiež za nemeniteľný znak tohto pádu. Hláskoslovný zákon o krátení dvoch dlhých slabík narušuje sa tu teda z tvaroslovných príčin, pretože dnes už neplatí tak, ako platil pri tvorení slov staršej vrstvy.

Tvary so spoluhláskou *-ě* na konci kmeňa *mlečiareň* alebo *mlečiareň* pokladáme za analogické, t. j. napodobnené podľa takých prípadov, kde striedanie *k:č* je náležité, ako napr. *fajka: fajčiť, fajčiar* a podobne. Mohol tu pôsobiť i tvar prídavného mena *mlečný*. Nateraz nemohli sme ešte zistiť, v ktorých slovenských nárečiach sa vyskytujú tvary *mlečiar*, *mlečiareň*, *mlečiar*, *mlečiareň*. Niekoľko dokladov na tvary s *-č-* našli sme u Kukučina, Tajovského a Hronského, ale napr. u Kukučina popri tvaroch s *-k-* (*mliekár*).

Tvar „mlečiareň“ mal by síce výhodu, že má len jednu dlhú slabiku, ale vyskytuje sa pomerne zriedka. Preto za spisovné pokladáme dnes len tvary *mliekár*, *mliekáreň*. ej.

Topenár? — V ktorýchsi novinách sa nedávno zjavil oznam, že sa prijme „topenár“, pričom, pravda, v zátvorkách múdro dodali, čo to ten topenár vlastne má byť. Už potrebnosť takéhoto výkladu dokazuje, že slovo „topenár“ je u nás neznáme. Ale nie je ani prijateľné, a to z dvoch dôvodov. Predovšetkým preto, že slovo *topiť* nemá v slovenčine dva významy ako v češtine, ale iba význam „pónárať do vody“. Pre význam „robiť, klásť oheň“ máme iba sloveso *kúriť*, a preto je aj *ústredné kúrenie*, nie „topenie“. Ale aj keby sme sa odhodlali prijať tento lexikálny bohemizmus ako potrebný prvok pre odbornú terminológiu, nemožno prijať spôsob, akým je slovo „topenár“ tvorené. Slovenská odvodzovacia prípona *-ár/-iar* pripája sa obyčajne ku konkrétnemu podstatnému menu a takto vznikajúce pomenovanie má význam „kto vyrába to, čo označuje základné slovo, kto sa tým zaoberá“: *nôž — nožiar, ryba — rybár, mydlo — mydiár*. Z mien stredného rodu, zakončených na *-ie*, možno uviesť napr. *koreníe — korenár*. Lenže treba poznamenať, že je značný rozdiel medzi typom *koreníe* a *kúrenie*, resp. „topenie“. Tieto posledné slová sú vlastne slovesné podstatné mená, užívané na pomenovanie konkrétnych predmetov: *jedenie* (= jedlo), *vedenie*, *tesnenie*, *stavenie* a od nich sa príslušné mená zamestnania s príponou *-ár* tvoriť nedajú. Pomenovanie „topenár“ nemá teda v slovenčine opory ani s hľadiska lexikálneho, ani s hľadiska pomenovacieho, preto sa bude pravdepodobne treba uspokojiť s opisným (a často i presnejším) termínom *inštalatér*, resp. *obsluhovač ústredného kúrenia*. hý.

Drotár — drôtár. — Od základného slova *drôt* máme známe meno zamestnania pre pomenovanie remeselníka, najčastejšie kočovního, vykonávajúceho drobnejšie plechárske práce, totiž pre *drotára*. Je známe, že drotár už dnes nepracuje len s drôtom, ale i s plechom. Okrem toho však sú pri výrobe železa a v hutníctve robotníci, zamestnaní výlučne pri výrobe drôtu, teda drotári vo vlastnom slova smysle. Aby sa však vyhlo dvojznačnosti alebo nedorozumeniu, dalo by sa v tomto prípade užívať pomenovanie *drôtár*, i keď sa tu porušuje pravidlo dvoch dĺžok. Bol by to tvar analogický podľa *párok* — *párkár*, kde sa samohláska, predchádzajúca pred neskracovanou príponou *-ár*, nekráti. hý.

Rozkazovací spôsob slovesa „klopať“ (F. R., Sp. N. V.). — Pýtate sa nás, ktoré sú správne tvary rozkazovacieho spôsobu *klopať*: *klop, klopte, či klopaj, klopajte*. Odpoveď je jasná: správne sú len prvé tvary: *klop, klopte*. Odôvodnenie vychodí zo slovesných tvarov pre imperatív.

Imperatív (rozkazovací spôsob) má osobitné tvary, odlišné od tvarov prítomného času. Východiskom pre jeho tvorenie je tvar 3. osoby množného čísla prítomného času. Po odopnutí osobnej prípony 3. osoby množného čísla prítomného času *-ú (daj-ú)* alebo *-ia (rob-ia)* dostávame základný tvar rozkazovacieho spôsobu: *daj, rob*. Ak kmeň pred osobnou príponou 3. osoby množného čísla prítomného času je zakončený na skupinu spoluhlások (*prestr-ú, padn-ú; sp-ia*), tvar 2. osoby jednotného čísla rozkazovacieho spôsobu dostaneme pridaním prípony *-i* ku kmeňu: *prestr-i, padn-i, sp-i*. Množné číslo rozkazovacieho spôsobu tvoríme potom jednoducho pridaním osobných prípon 1. alebo 2. osoby množného čísla (*-me, -te*): *daj — daj-me, daj-te; rob — rob-me, rob-te; spi — spi-me, spi-te; prestri — prestri-me, prestri-te; padni — padni-me, padni-te* a podobne.

Sloveso *klopať* patrí k slovesám typu *plakať, plačiem, plačú*. V prítomnom čase sa teda časuje: *klopem, klopeš, klope; klopeme, klopete, klopú*, a preto rozkazovací spôsob musí byť *klop!, klopme! klopte!* Tvary „*klopaj*“, „*klopajme*“, „*klopajte*“ by boli utvorené analogicky podľa slovies typu *volať, volám, volajú*. Pretože však nečasujeme „*klopám*“, „*klopáš*“ ... „*klopajú*“, nemôžeme ani v rozkazovacom spôsobe použiť tvary „*klopaj*“, „*klopajme*“, „*klopajte*“. efj

Vysokoškolské „štúdiá“? — Hláskové skupiny *-ia-* a *-iu-* v slovách gréckeho a latinského pôvodu (napr. *akcia, gymnázium* ap.) netvorí v slovenčine dvojhlásky typu slovenských dvojhlások *-ia-* a *-iu-*, ako máme napr. v slovách *riadiť, umeniu* (dat. sg. od *umenie*), lež ide tu o rôznoslabičné spojenie dvoch samostatných samohlások: *i+a* a *i+u*. Že tu skutočne nejde o dvojhlásky typu slovenského *-ia-* a *-iu-*, dokazuje hlásková skupina *-io-* napr. v slovách: *ážio*,

ážiovy, akciovy a pod., ktorá nemá obdobu v nejakom domácom, od pôvodu slovenskom, dvojhláskovom *io, a aj výskyt hláskovej skupiny -iá- v cudzích slovách (*parciálny, gymnaziálny*) svojím dlhým -á- v skupine -iá- hovorí výrazne proti dvojhláske. Z toho všetkého vychodí, že kým napr. v slove (oni) *radia* s dvojhláskou sú dve slabiky (*ra-dia*), v slove *akcia* (so skupinou samohlások *i + a*) sú slabiky tri (*ak-ci-a*).

Podstatné mená stredného rodu, ktoré vyznievajú na -ium (*sanatórium, gymnázium, akvárium, ambulatórium* a pod.), sú tiež gréckeho, resp. latinského pôvodu. Ani ich skupina -iu- v prípone -ium nepredstavuje dvojhlásku typu slovenského dvojhláskového -iu-, lež iba rôznoslabičné spojenie samohlások *i + u* (*gym-ná-zi-um, sa-na-tó-ri-um, am-bu-la-tó-ri-um*). V skloňovaní týchto neutier mení sa len posledná slabika -um, kmeň pred ňou zostáva nezmenený. Charakteristická pádová koncovka nom. pl. neutier je -á (*mesto — mestá*) a len výnimočne krátko -a, skrátene v smysle rytmického zákona po bezprostredne dlhej slabike, napr.: *miesto — (predné) miesta, plátno — (farbisté) plátna, rúško — rúška* a pod. Pretože v slovách typu *gymnázium* dlhá slabika (-ná-) nie je bezprostredne pred pádovou koncovkou 1. pádu (-um), v nom. pl. príde ako pádová koncovka dlhé -á: *gymnázium — gymnáziá, sanatórium — sanatóriá, ambulatórium — ambulatóriá, akvárium — akváriá* a tak isto od *štúdium* nom. pl. je *štúdiá*, nie „štúdia“. Dlhé -á- je aj v dat. pl. a v lok. pl.: *štúdiám* (ako *mestám*), *na štúdiách* (ako *v mestách*).

f.

Priemer, lok. sg. v „priemerí“? — Pravidlá slovenského pravopisu na str. 344 od podst. mena *priemer* uvádzajú lok. sg. na -i (*priemerí*) a tento tvar sa často zjavuje v knižných publikáciách i v časopisoch. No koncové -i vidí sa tu neobyčajné, ak podstatné meno *priemer* príde zaradiť do kategórie mužských o-kmeňov neživotných typu *dub, dom, pitvor* ap. Na tvrdé zakončenie ukazuje i český tvar *průměr*, s koncovým tvrdým -r (nie -ř).

Prvé Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931 k heslu *priemer* neuvádzajú tvar lokálu; majú len genitívny tvar na -u, aký riadne prichodí pri deverbatívnych tvaroch, pokiaľ si udržujú so stránky významovej súvislosti s materským slovesom; napr.: *pristúpiť — pristup, pristupu; vychodiť — východ, východu; variť — var, varu* a pod. V tomto smere sem už nezapadá slovo *národ* so svojím genitívom *národa*, hoci pôvodne tiež ide o deverbatívum od *narodiť* (*sa*).

Medzi deverbatívne tvary s tvrdým zakončením patrí aj podst. meno *priemer* a podľa toho riadna forma genitívu je *priemeru*; lokál by mal byť *v priemere* na ten spôsob, ako je *na dube, na dome, pri východe, v národe, v pitvore* a pod. Ale Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 uvádzajú tvar lokálu na -i (*priemerí*) popri obvyklom genitívnom tvare s -u (*priemeru*). Tu pravdepodobne mocne vplýval

lokálový tvar na *-i* od substantív, zakončených na *-ár*, cudzieho pôvodu, ktorých *-r* koncovky *-ár* je náležite mäkké; je to pozostatok cirkevnoslovanskej prípony *-arb* a tak podst. mená *pohár*, *chotár*, *kalendár*, *január*, *kalamár* ap. sa dôsledne skloňujú podľa vzoru *meč* (vzor pre mäkké podst. mená mužského rodu): (v) *pohári*, (v) *kalamári*, (v) *januári*, (v) *kalendári*, (v) *chotári*. Tak isto sa skloňuje aj skupina cudzích slov na *-er*, najmä s pohyblivým *-e-*, napr.: *meter* — (po) *metri*, *liter* — (po) *litri*, *september* — (v) *septembri*, *majer* — (na) *majeri* a pod. Takto je pochopiteľné, že pri deverbatívach na *-er* typu *priemer* nastalo kolísanie medzi pôvodným, náležitým lokálom na *-e* (v *priemere*) a analogickým na *-i* (v *priemeri*). Mohlo sa tak stať aj vplyvom častejšie sa vyskytujúcej koncovky *-i* lok. v niektorých nárečiach, ale do Pravidiel sa tento tvar nemal dostať. Podľa Pravidiel (str. 320) lokál na *-i* má i *polomer*, ktorý so subst. *priemer* má spoločnú koncovú časť *-mer*. V nárečiach je kolísanie medzi koncovým *-e* a *-i* aj v lok. od *teplomer*, ale pri tomto subst. Pravidlá (str. 407) neuvádzajú lokálový tvar a pri subst. *pomer*, s tou istou koncovou časťou (*-mer*), udávajú náležitý lokál na *-e* (v *pomere*) a nom. pl. na *-y* (*pomery*; Pravidlá, str. 321). Pri subst. *polomer* uplatňujú teda Pravidlá dvojaké skloňovanie: v sg. podľa *meč* (v *polomeri*), v pl. podľa *dub* (*polomery*). Podľa toho by sa dalo očakávať, že aj pri *priemer* bude nom. pl. na *-y* (*priemery*) a taký tvar sa skutočne i vyskytuje; má ho napr. Kukučín (XII, 106): Gazdiná rozreže ich [koláče] na štvrtiny, pretiahne nožom dva jeden na druhom kolmo stojacie [!] *priemery*.

Prakticky z toho všetkého vyplýva, že v množnom nominatíve je pri týchto deverbatívach všeobecne zakončenie na *-y*, aj keď sa v Pravidlách osobitne uvádza len pri *polomer* a *pomer*. Pretože množné číslo sa takto skloňuje podľa vzoru tvrdého zakončenia a pretože medzi jednotným a množným číslom má byť jednotnosť v skloňovaní podľa toho istého vzoru, žiada sa, aby aj v jednotnom čísle sa uplatnilo skloňovanie podľa vzoru *dub*. Tak dostaneme v lok. sg. tvary: v *pomere*, na *teplomere*, o *polomere* v *zámere*, v *námere*, v *prímere* a tak isto aj v *priemere*, čo len zvýrazňuje ich príslušnosť do kategórie deverbatív typu *výber* ap., pri ktorých lok. na *-e* nie je problémom.

ak.

Peter, *Petra* (A., Š.). — Osobné [krstné] meno *Peter* — ako väčšina našich krstných mien — je cudzieho, gréckeho a latinského pôvodu (gr. *petros* 'kameň, skala'). Pri prevzatí cudzieho slova pôvodná koncovka odpadá a základ, ktorý ostane, radením hlások sa prispôsobí domácim slovám. Pri mene *Peter* po odpadnutí koncovky ostal základ *Petr-*. V tejto podobe je podnes v češtine, no v slovenčine radenie *spoluhláska + r* v koncovej slabike nie je obvyklé. Preto sa vyvinula medzi spoluhláskou a *r* vkladná hláska *e*, v nárečiach aj o [porov. osobné meno *Pietor*]. Keď sa skupina hlások *spolu-*

hláska + r pri skloňovaní dostáva z koncovej polohy do polohy vnútroslavnej, vkladná samohláska vypadáva: vkladné *e* v slove *Peter*, *Petra* ako *meter*, *metra*, alebo vkladné *o* v slove *viator*, *vetra*, *kmotor*, *kmotra* ap. V tejto veci cudzie slová prispôbujú sa domácim.

V spisovnej slovenčine správne sú teda tvary *Peter*, *Petra*, *Petrovi* atď. ej.

Rozdiel, nom. pl. „rozdiel“? — Medzi časté chyby v skloňovaní patrí nesprávne tvorenie nominatívu pl. od podstatných mien neživotných mužského rodu, ktoré sa končia na tvrdé -l. Podľa všeobecne platnej poučky podstatné mená mužského rodu neživotné, zakončené na tvrdú (alebo obojakú) spoluhlásku, skloňujeme podľa vzoru *dub*, čiže v nom. pl. majú koncovku -y (*zub* — *zuby*, *rad* — *raďy*, *roh* — *rohy*, *vrch* — *vrchy*, *rok* — *roky*, *val* — *valy*, *dom* — *domy*, *organ* — *organy*, *srp* — *srpy*, *kar* — *kary*, *pás* — *pásky*, *chrbát* — *chrbtly*, *žeriav* — *žeriavy*, *mráz* — *mrazy* ap.), kým zas podstatné mená mužského rodu neživotné so zakončením na mäkkú spoluhlásku podľa vzoru *meč* (*korec* — *korce*, *bič* — *biče*, *žaluď* — *žalude*, *nápoj* — *nápoje*, *bôľ* — *bôle*, *kameň* — *kamene*, *kôš* — *koše*, *vechec* — *vechte*, *kríž* — *kríže* a pod.).

Výnimku z tohto všeobecného pravidla tvoria niektoré neživotné podstatné mená mužského rodu, zakončené na -l alebo -r, ktoré, hoci sa končia na tzv. tvrdú spoluhlásku, skloňujú sa podľa vzoru *meč*. Ide tu predovšetkým o podstatné mená tejto skupiny s koncovkou -er, v ktorej -e- je pohyblivé, alebo o podstatné mená mužského rodu neživotné na -ár a -ál. Tieto skupiny slov sú zväčša cudzieho pôvodu. Sem patria napr. podst. mená: *liter*, *meter*, *semester*, *orchester*, *halier*, *končiar*; *chotár*, *žalár*, *kalendár*, *talár*, *január*, *február*; *arzenál*, *ideál* a pod. Tieto podst. mená majú v nom. pl. pádovú koncovku -e: *litre*, *metre*, *chotáre*, *haliere*; *kalendáre*, *žaláre*; *arzenále* a pod.

Podstatné mená mužského rodu neživotné, ktoré sú zakončené na -l a sú nesporne domáceho pôvodu, príde skloňovať podľa vzoru *dub*. Takéto sú podstatné mená so základom *diel* (*oddiel*, *podiel*, *rozdiel* ap.), preto v nom. pl. môžu mať pádovú koncovku iba -y: (dva) *diely*, *oddiely*, *poddiely* a tak isto aj *rozdiely* (nie: „rozdiel“). Koncovka -e je pri týchto podstatných menách náležitá v lok. sg., kde potom máme napr.: v *diel*e, v druhom *oddiel*e, v *podiel*e, pri malom *rozdiel*e a pod. f.

Lurdy, Lúrd, v Lurdoch (J. H., Ž.). — Meno francúzskeho pútnického mesta *Lourdes* patrí do skupiny mien, ktoré ako známejšie sa aspoň čiastočne poslovenčili (porov. *Paríž*, *Rím* ap.), t. j. prispôbili a zaradili sa do skupiny miestnych názvov domácich pomnožných s koncovkou -y. Domáce názvy na -y môžu byť rodu mužského alebo ženského, čo sa prejaví najmä v koncovkách dat. a lok. pl.

-om : -ám, -och : -ách. Keď miestne meno je veľmi blízke nejakému apelatívu, rod a príslušné tvary sú dané tvarmi apelatíva. No niekedy je i tu kolísanie, najmä v nárečiach. Napríklad miestny názov *Diviaky* súvisí na prvý pohľad s apelatívom *diviak*; spisovné tvary sú *do Diviak*, *k Diviakom*, *v Diviakoch*, ale v miestnom nárečí je tendencia skloňovať ho podľa ženského vzoru: „v Diviakach“ a pod.

Názov *Lurdy* podľa doterajšieho nášho úzu má tvary *v Lurdoch*, *k Lurdom*. Genitív plurálu podľa domácich vzorov mohol by byť dvojaký: *do Lúrd* — *do Lurdov* (porov. *Diviaky* — *do Diviak*; *Kúty* — *do Kútov*). V doterajšom našom úze častejšie sa vyskytuje gen. tvar *do Lúrd*; tento tvar môže sa ustáliť pre spisovný jazyk.

ej.

„*Báčvan*“, „*báčvanský*“? — Mená obyvateľov krajov, miest a obcí tvoríme v slovenčine príponami *-ec* (*Orava* — *Oravec*, *Sučany* — *Sučanec*), *-an* (*Bystrica* — *Bystričan*, *Košice* — *Košičan*) a *-čan* (*Bratislava* — *Bratislavčan*, *Zvolen* — *Zvolenčan*). Príslušné adjektíva, označujúce pôvod z kraja, mesta alebo obce, tvoríme alebo rovno od mena kraja, mesta, obce (*Orava* — *oravský*, *Bystrica* — *bystrický*), alebo od mena obyvateľa, často s predĺženou slabikou (*Turiec* — *Turčan* — *turčiansky*, *Sučany* — *Sučanec* — *sučiansky*).

Z mena kraja *Báčka* meno obyvateľa sa tvorí príponou *-an*: *Báčk- + -an > *Báččan > Báčan*; príslušná ženská forma je *Báčanka* a adjektívum *báčanský* (porov. Pravidlá slovenského pravopisu, str. 188). Formy „*Báčvan*“ a „*báčvanský*“, ktoré použil autor v Novom slove IV, čís. 39, str. 624 a 625, sú pravdepodobne žartovné alebo nárečové tvary z *Báčky*, čomu by nasvedčoval i fakt, že ich na niektorom mieste autor dáva do úvodzoviek. Spisovné tvary sú len *Báčan* a *báčanský*, ktoré sa v článku tiež vyskytujú.

a.

Titul, lok. sg. v „*tituli*“? — Podstatné meno *titul* podľa svojho zakončenia patrí v skloňovaní k vzoru *dub*. Aj v Pravidlách slovenského pravopisu (str. 408) je jasne naznačené, že nom. pl. od *titul* je s koncovkou podľa tohto vzoru (*tituly*). Preto i lok. sg. musí mať pádovú koncovku podľa vzoru *dub*, t. j. koncovku *-e* (v *titule*), a nie *-i* (v „*tituli*“), ako sme nedávno čítali v ktoromsi odbornom časopise.

a.